

בס"ד

ספר

אתקינו סעודתא

על הלכות ומנהגי סעודת סיום

נלקט בעזרת החונן לאדם דעת ע"י

אריה בלאמו"ר הג"ר יוסף זצוק"ל הכהן פלשניצקי

עיה"ק ירושלים תובכ"א

כל הזכויות שמורות למלקט
הערות והארות יתקבלו בברכה
054-8589682

לע"נ

אבי מו"ר

הגה"צ ר' יוסף הכהן

ב"ר

משה אליעזר יו"ט

זצוק"ל

מפתחות

המפתחות הן מראה מקום לענין, והרבה מאוד מן הדברים מובאים בהערות, וע"כ מן הראוי לע"ש.

מצוה לסיים מסכת – א'

מצוה לעשות סעודה והיא סעודת מצוה – ב'

סיום תורה – ג'

סיום נביא, א' מכ"ד ספרי הקודש – ד'

סיום משניות – ה'

סיים מסכת דרך ארץ – ו'

הבנת המסכתא – ז'

מסכתא שיש בה השמשות הצנזורה – ח'

קהל שחילקו ביניהם את הש"ס – ט'

חבורה שסיימו תלמודם – י'

סיים פרק, אי עושה סעודה – יא'

המסיים ספר הזוהר – יב'

סיים מסכתא רי"ף עם רש"י – יג'

המסיים ספר קודש מרישא ועד גמירא – יד'

מדפיס או מסיים חיבור תורני, אי עושה סעודת סיום – טו'

סעודה לגמר מצוה – טז'

אשה המסיימת חמשה חומשי תורה – יז'

סיים המסכת שלא כסדר, אי עושה סעודת סיום – יח'

דין איך עושין מצוות חבילות, אי שייך במסיים ב' מסכתות – יט'

אי ממתניים עם הסיום לשעת הכושר – כ'

תענית קודם הסיום – כא'

הנוסח שקודם הסיום – כב'

סיים כבר, ולאחמ"כ באו אנשים וחפצים שיסיים עימם, אי שרי – כג'

אמירת 'הדרך עלך' – כד'

תפילת יה"ר - ר - כה'

הזכרת י' בני דרב פפא - כו'

תפילת 'הערב נא וכו', פסוקים של רחמים, תפילת רבי נחוניא בן הקנה, ותפילה על העתיד - כז'

הקדיש - כח'

מי שיש לו הורים, אי יכול לומר הקדיש - כט'

מתחילים מיד במסכת חדשה - ל'

דרשת הסיום - לא'

שמחה למצטרף אע"פ שלא סיים - לב'

לפאר הסעודה, לתמוך במסיים בעשיית הסעודה - לג'

הנודר שלא לילך לסעודת הרשות, אי יילך לסעודת סיום - לד'

אכיל בשר ושתיית יין בסעודה - לה'

מזמרים שירים לכבוד התורה - לו'

האם מברכים 'שהשמחה במעונו' - לז'

אין מברכים 'שהחיינו' - לח'

בברכה"ז י"א שיאמר 'מגדול' - טל'

משך זמן השמחה - מ'

אם אומרים תחנון בבית הכנסת שיש בו סיום - מא'

עשיית הסעודה בבית המדרש - מב'

דין אבל בסעודת סיום - מג'

סיום ביום היארצייט - מד'

בא לו סיום בתענית בה"ב - מה'

בא לו סיום בעשי"ת, ובשאר תעניות - מו'

ט' הימים

סיום בט' הימים - מז'

מי הם המותרים להשתתף - מח'

דין נשים ואשת בעל הסעודה ובניו - מט'

האיסור לזמן לסעודה בימים אלו אנשים שאין מכירן - נ'

שתיית כוס של ברכת המזון - נא'

שולחין לו לביתו בשר ויין מסעודת סיום – נב'
האם יכול לאכול בשר ולשתות יין אחר שנגמרה הסעודה – נג'
הבא אחר שכבר סיימו, אי יכול לאכול בסעודה בשר ויין – נד'

דין סעודת סיום בשבוע שחל בו ת"ב – נה'

סיום מסכת בת"ב שחל בשבת – נו'

סיום מסכת במוצאי ת"ב – נז'

ערב פסח

סיום מסכת לבכורים בערב פסח – נח'

במקום שנהגו איסור אי צריך התרה – נט'

זמן עשיית הסיום בער"פ שחל בשבת – ס'

שיעור האכילה במקום הסיום – סא'

בא הבכור לאחר שכבר סיימו, אי יכול לאכול – סב'

בכור קטן שסיים מסכת – סג'

סיום מסכת בערב שבת – סד'

סיום בתענית ערב ר"ה – סה'

סיום ביו"ט – סו'

סיום בחג הסוכות – סז'

סיום בחנוכה – סח'

סיום ביום שנולד בו, וביום הבר מצוה – סט'

סיום ספר שלמדו בו בקביעות בסעודות – ע'

חג שמחת תורה – עא'

מצוה לסיים

א. מצוה היא לאדם לסיים לימוד ספר תורה או מסכתא בש"ס¹.

סעודה

ב. כשמסיימים מסכתא מצוה לשמוח ולעשות סעודה ונקראת סעודת² מצוה³.

1. דין זה יש ללמוד מהא דעבדינן סעודת מצוה היכא דמסיים מסכתא (כפי שיבואר לקמן), א"כ נמצא דמצוה היא לסיים כן, וכמו שמובא להלן, ועיין בגמרא כתובות (י"ז ע"א) בפירוש הערוך, חמיסין. רבי אהרן קוטלר, ראש ישיבת קלצק, שהשתתף עם החפץ חיים באסיפת ורשה בחודש שבט שנת תר"ץ, בטרם חזר לביתו, סר אל החפץ חיים להיפרד ממנו. החפץ חיים, באחוז בידו, שוחח על הבעיות שנידודנו במשך האסיפה, בתוך שיחתו העיר החפץ חיים 'יש גם לדעת, כשמתחילים ללמוד מסכתא, מן הצורך לסיימה', ושוב המשיך בשיחתו בנושא הקודם, ר' אהרן נודעזע, שכן דוקא אירע אז, שנוסף על המסכת הנלמדת בישיבה התחיל פעמים רבות ללמוד מסכתא אחרת ולא סיימה, הוא עצמו לא דיבר על כך עם איש ואיש לכאורה לא יכול היה לדעת מכך, ברם 'סוד ה' ליריאיו' (ספר החפץ חיים ופעלו, ח"ג עמ' תתמג). מסופר על רבי אלחנן וסרמן הי"ד זצ"ל, שמכיון שהתחיל מסכתא לא הניח אותה עד שגמרה (ספר אור אלחנן, ח"א עמ' קעח). ומשמיה דרבי קניבסקי שליט"א מייתי דמקור הדבר הוא מדברי הירושלמי (פסחים פ"י ה"ה), המתחיל במצווה אומרים לו גמור, בקונטרס מנחת תודה (עמ' ט') מובא, שרבי קניבסקי שליט"א אמר בשם אביו בעל ה'קהילות יעקב' שהיה אומר, דאינו כבוד מסכתא להתחיל ולא לסיימה.

2 כתב הרמ"א (יור"ד סי' רסה' סעי' יב', ומקורו מתוס' פסחים קיג' ע"א, ע"ש), כל מי שאינו אוכל בסעודת מילה הוי כמנודה לשמים (ע"ש. וע"ע מה שביארנו בענין זה בהלכות ומנהגי סעודת ברית מילה). ונסתפק ר"ח נאה (מובא בספר אהלי שם ח"ה), אם ה"ה בסעודת סיום מסכתא שהיא סעודת מצוה, ע"ש.

3. שו"ת מהר"ם מינץ סי' קיט'. רמ"א, יורה דעה סי' רמו' סעי' כו'. (עי' רמ"א או"ח סי' תקנ"א סעי' י'). ומקורו מגמ' שבת (ק"ח ע"ב): **ואמר אביי, תיתי לי דכי חזינא צורבא מרבנן דשלים מסכתיה, עבידנא יומא טבא לרבנן** [אביי שהיה ראש ישיבה אמר, ישולם שכרי כשאראה תלמיד חכם שסיים מסכתא, אעשה יו"ט – סעודה לתלמידי הישיבה. עי' רש"י ומהרש"א]. ועוד מקור הביא הרמ"א, מדברי הנמוקי יוסף בבא בתרא (קכ"א ע"ב) דאמרין בגמ': תניא רבי אליעזר הגדול אומר, כיון שהגיע חמשה עשר באב, תשש כחה של חמה ולא היו כורתין עצים למערכה. אמר רב מנשה, וקרו ליה יום תבר מגל וכו'. ופ"י רשב"ם, מניסן ועד ט"ו באב היו כורתים עצים לצורך המערכה לכל השנה, מכאן ואילך תשש כח החמה ויש בעצים לחלוחית ומעלין עשן וגם יגדל תולעת, וכדאמרין במדרש איכה רבי יעקב בר אחא בשם רבי יוסי אומר, שבו כלה זמן קציצה למזבח שכל עץ שנמצא בו תולעת פסול למזבח וכל עץ שהוא נקצץ אינו עושה מאכולת, ואותו יום שפסקו היו שמחים לפי שבאותו יום היו משלימין מצוה גדולה כזאת. וקראו ליום זה, **יום תבר מגל** לפי שנשברו הקרדומות שאין צורך עוד בהן לחטוב עצים. וכמו"כ פ"י הנמוקי"י שם, וז"ל: ומפני שבאותו יום היו משלימין ומסיימין המצוה היו עושין שמחה גדולה, ע"ש. (א"ה: לפי"ז מקור שמחת סיום מסכתא, הוא מפני גמר מצוה, עי' לקמן מש"כ בענין 'סעודה לכבוד סיום

מצוה. וביאר בשו"ת תפארת שמואל (לרבי יעקב שמואל, אב"ד דק"ק יאנישפאלי, י"ל בברדיטשוב בשנת תרמ"ט), דהרמ"א הוכיח מהא דהוא הדין בסיום מסכת, והנכון עמו דאם בסיום שאר מצוה כן, כ"ש בזה דאין לך מצוה רבתי יותר מזה, כדתנן בריש מס' פאה: תלמוד תורה כנגד כולם. אמנם רבינו גרשום פירש וז"ל: יום שפסקו מלכרות עצים למערכה, ולפי שהיו עסוקים לכרות עצי המערכה היו מתבטלין בתלמוד תורה, אבל אותו היום פסקו ועשו אוהו יום טוב שמכאן ואיל היו עוסקין בתורה).

והגר"א הביא עוד מקור לדברי הרמ"א מדברי הרשב"ם הנ"ל. וציין הגר"א לדברי הרמ"א או"ח סי' תרס"ט. ולדברי הגהות האשר"י סוף מס' סוכה בשם אור זרוע (עי' ב"י סי' תרס"ט) וז"ל: ועושין שמחת תורה וכו', וחתני תורה רגילין לעשות וכו' סעודה גמורה, ומזמינין את הקהל ונותנין להם מאכלים טובים, ומצאתי עיקרו של מנהג במדרש שיר השירים וכו'. [איתא במדרש רבה קהלת: אמר רבי סימון בשם רבי שמעון בן חלפתא [משל] לבלוטוס [איש חשוב ומקורב למלך] שהי גדל בפלטיין של מלכים [והמלך העריכו עד מאוד], אמר לו המלך שאל [כל מה שהינך חפץ] מה אתן לך [מה שתחפוץ אתן לך], אמר אותו בלוטוס [בלבו], אם אני שואל [מבקש] כסף וזהב או מרגליות טובות הוא נותן לי, בגדים הוא נותן לי, אלא אני שואל [אבקש ממנו לישא את] בתו והכל ינתן לי בכלל בתו [כשאהיה חתנו], כך [היה אצל שלמה המלך], בגבעון נראה ה' אל שלמה בחלום הלילה (מלכים א' ג' ה') ויאמר אלקים שאל מה אתן לך' אמר שלמה אם אני שואל כסף וזהב ומרגליות הוא נותן לי [זה בלבד], אלא הריני שואל את החכמה והכל בכלל, הדא הוא דכתיב [זה מה שנאמר – שם]: ונתת לעבדך לב שומע' אמר לו הקב"ה החכמה ששאלת ולא שאלת [בקשת] לך עושר וכבוד ונפש אויבך, לפיכך החכמה והמדע נתון לך ועל ידי כן גם עושר ונכסים וכבוד אתן לך, מיד (שם טו') וייקץ שלמה והנה חלום' אמר רבי יצחק חלום עומד על כנו [חזיון אמת שהוא מתקיים] צפור מצויץ ויודע [בחכמתו הבינון] ויודע על מה הוא מצויץ, חמור נוהק ויודע [בחכמתו להבין] על מה הוא נוהק. מיד (שם): ויבוא ורושלים ויעמוד לפני ה' ויעל עולות ושלמים ויעש משתה לכל עבדיו' [להודות על החכמה שניתנה לו]. אמר רבי יצחק מכאן שעושין סעודה לגמרה של תורה [שלמד וגמר כל התורה בנתינת החכמה והמדע – פי' מתנות כהונה]. וכן הוא במדרש שיר השירים פרשה א', (אלא דשם איתא, אמר 'רבי אלעזר' מכאן שעושין סעודה לגמרה של תורה). דברי המדרש הללו הם עוד מקור לסעודת סיום מסכת. וכן הוא להדיא בספר אורחות חיים (לרבי אהרן הכהן מלוניל, ח"א הלכות תלמוד תורה, כד') וז"ל: ונהגו לעשות סעוד' ביום סיום הספר, והטעם נמצא בהגדה על פסוק: וייקץ שלמה והנה חלום וגו', ויעש משתה לכל עבדיו, וא"ר אלעזר מכאן שעושין סעודה לגמרה של תורה, שהרי שלמה כשא"ל הקדוש ברוך הוא הנה נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה ואחר כך לא יקום כמוך. וכתביב: וייקץ שלמה והנה חלום. ומיד שהיה שומע צפצוף העופות והיה מבין לשונם. מיד ויעש משתה לכל עבדיו. הא למדת שעושים משתה לגמרה של תורה. וכ"כ בספר שבלי הלקט הלכות שמחות סי' מז', ע"ש. ובשו"ת חוות יאיר סי' ע'. ובמהרש"א מס' שבת קיח' ע"ב, ד"ה צורבא מרבנן. עי' באור זרוע הל' תענית סי' תז'. וע"ע בספר יוסף אומץ (לרבי יוסף יוזפא האן נויירלינגן, ראש לדיינים ולבני הישיבה בפרנקפורט. סי' קלד').

מקור נוסף לסעודת סיום מסכתא הוא מהפסיקתא עה"פ (ויקרא פרק ח' פסוק כב'): ויסמכו אהרן ובניו את ידיהם על ראש האיל וגו'. בשמחה, ואותו היום עשו אוהו יום טוב, משל לפורע את חובו ועושה יום

ג. המסיים תורה עושה סעודה לגמרה של תורה⁴.

טוב. כך כיון שנתקדשו הכהנים ונתקדשו הכלים עשאוהו לאותו היום יום טוב. מכאן סמכו חכמים שכל המשלים מסכתא צריך לעשות יום טוב לחבירו וכו', כל שכן שמשלים לימודה, וכן היה עושה כהן גדול יום טוב לאחיו בשעה שהיה יוצא בשלום מן הקודש. [בספר אוצר י"ד החיים (לרבי ישכר דוב באב"ד, אבד"ק בוסקא. סי' תשע"ה. י"ל בלבוב בשנת תרצ"ד) הקשה, וצריך להבין מה וכל שכן הוא, הא היא, ואפשר דהכוונה בזה, דהנה יעויל ברש"י מס' שבת קי"ח ע"ב, ואמר אב"י האי צורבא מרבנן דשלים מסכתא עבידנא יומא טבא לרבנן ופירש רש"י דשלים, שגרסה, וצריך להבין מה כוונת במלת שגרסה שפירש רש"י, רק שרש"י פירש בכמה מקומות צורבא מרבנן בחור חריף ודרכם מחמת חריפות לומדים כאן מעט וכאן מעט, ועוזבים את המקומות הקשים, ע"כ לא שכיחא שיסימו מסכת ע"י שאינם לומדים ביגיעה משורש (תהלים קיט' כ): 'גרסה נפשי לתאוה', וזה הכוונה שכל המשלים מסכת צריך לעשות יום טוב לחבירו, כש"כ המשלים לימודו היינו שגרסה ביגיעה ולא בקפיצה ודילוג רק במתינות הוא כש"כ שצריך לעשות יום טוב לחבירו].

כתב בספר ים של שלמה (בבא קמא פ"ז) וסיום הספר נמי נראה בעיני שהוא סעודת מצוה. וכן ראינו מפרק כל כתבי (שבת קי"ח ע"ב) דאמר אב"י, תיתי לי, דכי חזינא צורבא מדרבנן דשלים מסכת, עבידנא יומא טבא לרבנן. ובסוף פרק זה אאריך בו בעזרת השם יתברך לעד ע"ש. ושם כתב: גרסינן בפ' כל כתבי (שבת קי"ח ע"ב): אמר אב"י, תיתי לי, דכי חזינא צורבא מדרבנן דשלים מסכתא. עבידנא יומא טבא לרבנן. מכאן נהגו כל ישראל לסיים בשמעתא, וליתן שבח והודיה למקום, ולפרסם אותה שמחה, שזכה לכך, שעושים סעודה בעת שמסיימין. וראיה ממסכת תענית (ל' ע"ב) ומביאו נמי בר"פ יש נוחלין (ב"ב קכ"א ע"א). לא היו ימים טובים לישראל כיום הכיפורים, וט"ו באב. ומסיק בגמרא, בשלמא י"כ, יום סליחה ומחילה הוא. אלא ט"ו באב מ"ט, ומפרש כמה טעמים. עד דמסיק לבסוף. רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו, יום שפוסקים בו מלכרות עצים למערכה כו', ופ"י, לפי שפסקו אותו היום להשלים מצוה גדולה היו שמחים, ונחשב להם לי"ט, וא"כ השלמת הספר אין לך מצוה גדולה מזו. ובפרט היכא שדעתו להתחיל אחר כך ספר אחר. וכן כתב לשם הר"ן, שמהא שמעינן, שמנהג ישראל הוא לשמוח ולעשות יום טוב בהשלמת המצוה, ע"ש.

4. עיין לעיל מה שהבאנו ממדרש קהלת וממדרש שיר השירים. ועיין ברמ"א אורח חיים סימן תרס"ט. כתב בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"א סי' קנז – באה"ד), אבל מ"מ נראה לע"ד שהדין אמת, דאף לימוד בעיון הספרים של תורה שבכתב נמי יש להחשיב הסיום סעודת מצוה, דהא מצינו דלאו דוקא סיום מסכת ללמד אלא כל מצוה שנמשכה משך זמן נמי יש שמחה בסיומה, כדאיתא ברשב"ם ב"ב דף קכ"א בטעם רבה ור' יוסף דיו"ט של חמשה עשר באב הוא משום שפוסקין בו מלכרות עצים למערכה לפי שבאותו יום היו משלימין מצוה גדולה כזאת. ואף שלא מצינו חיוב ומצוה לעשות סעודה בחמשה עשר באב ומסתבר דאף בזמנם שגמרו ממש המצוה נמי לא עשו סעודה רק יום טוב בעלמא שלא להתענות, הוא משום דלא היו אנשים מיוחדים שהם עשו כל המצוה אלא זה מעט וזה מעט עד שגמרו והוי הגמר לכלל ישראל בכולל ולא לכל אחד בפרט ולכן לא חייבו בסעודה אלא לעשות יום טוב בעלמא לכל ישראל. אבל עכ"פ יש ללמד מזה שיש לעשות שמחה לגמר כל מצוה ולכן באנשים מיוחדים שעושים מצוה משך זמן יש להן לעשות סעודה לשמחתם כי שמחה אחרת כמו לעשות את היום ליו"ט לא שייך ביחידים אבל סעודה הא מצינו שעושים יחידים לגמר מצותם בסיום מסכת וכ"כ הוא לגמר מצוה אחרת מאחר שחזינן שיש לעשות שמחה בגמר כל מצוה. ועוד אפשר שאף שלא חייבו בסעודה בגמר מצות כריתת עצים מ"מ אם עשו סעודה היתה סעודת מצוה. ועיין בהגרא"א יו"ד סוף סי' רמ"ו ס"ק ע"ו שהוכיח מהרשב"ם לזה שבסיום מסכת צריך לשמוח ונקראת סעודת מצוה. ומפורש בנמוק"י ב"ב שם, סתם בכל מצוה שכשהשלימה עושים שמחה ומשתה ויו"ט ע"ש. וא"כ ודאי יש ללמד מזה שגם למוד מקרא בחבורה שנמשך איזה זמן שלא גרע מכל מצוה שיש לעשות שמחה ומשתה והיא נחשבת סעודת מצוה כשגומרין איזה ספר כשלמדו בעיון. אבל פשוט שהוא רק כשלמדו כפי פירוש אמת שהוא כאחד

ד. המסיים נביא עושה סעודת סיום⁵. וה"ה בסיום אחד מכ"ד ספרי הקודש⁶.
המסיים ספר תהלים בעיון ובלימוד, עושה סעודת סיום⁷.

ה. המסיים מסכת משניות, גם אם סיים מסכתות קטנות והבין, עושה סעודת סיום⁸,
ויש מי שאומר שאינו עושה סעודת סיום⁹, ויש מי שאומר שסיום משניות מהני

מפירושי רבותינו הראשונים ולא בפירושים מאנשים דעלמא שרובן בדואים ואינם אמת והרבה יש גם כעין מגלה פנים בתורה שלא כהלכה. [ומה שעושים שמחה בשמחת תורה אע"פ שלא למדו עם פירוש, מפני שקריאת התורה שהוא קביעות לכלל ישראל אפשר שאני], ע"ש. וע"ע בסוף הקונטרס בענין 'שמחת תורה'.

5. איתא בגמ' ברכות (יז' ע"א): ר' יוחנן כי הוה מסיים ספרא דאיוב [כשהיה מסיים את ספר איוב] אמר הכי [כך אמר], סוף אדם למות וסוף בהמה לשחיטה והכל למיתה הם עומדים, אשרי מי שגדל בתורה ועמלו בתורה וכו'. וכתב בספר פני יהושע (שם): ונ"ל ביישוב לשון האגדה זאת, דר' יוחנן כד מסיים ספרא דאיוב היה רגיל לעשות סעודת סיום כדאשכחן במס' שבת, דאפי' בסיום מסכתא הוי עבדי יומא טבא לרבנן, ע"ש. וביאר בספר ברכת אהרן (לרבי אהרן לעווין הי"ד, אבד"ק רישא. ברכות – קלד'), דמשמע מדברי הפנ"י, דמה שאמר אביי (שם), דכי חזי צורבא מרבנן דשלים מסכתיה הוה עביד יומא טבא לרבנן, לאו דוקא בסיום מסכת יש למיעבד כן, אלא אפילו גם בסיום אחד מכ"ד ספרי הקודש, ועוד כש"כ הוא. אך נסתפק שם אי סגי בסיום זה בכדי לאכול בשר ולשתות יין בט' הימים, ולפטור הבכורים מהתענית בערב פסח.

ובשו"ת האלף לך שלמה (לרבי שלמה קלוגר, או"ח סי' שפ"ו) כתב: ועל סיום איזה נביא החילוק כך, אם למד לפי תומו וסיים בערב פסח, יכול להיות אפי' על סיום נביא אחד אפי' הוא קטן בקאפיטליון. אבל אם למד כדי להיות לו סיום, אז על מס' גדולה כיון דהוי מעלה הלימוד לו יהא דהוי שלא לשמה נמי נחשב סיום, אבל אם לומד איזה נביא כדי לעשות סיום אין זה סעודת מצוה. עי'
6 ספר מנחת פתים, לרבי מאיר אריק, אבד"ק יאזלוויץ. י"ל במונקאטש בשנת תרנ"ח. יור"ד סי' רמ"ו סעי' כו'. וכ"כ בספר משמרת שלום, לרבי שלום שכנא טשערניאק. י"ל בוורשא בשנת תר"צ. יור"ד סי' רמ"ו ו'. ובספר אוצר י"ד החיים סי' תקסט'. ובספר ברכת אהרן שם. ובשו"ת אגרות משה (שם) משמע, שדוקא אם למדו עם פירוש, ע"ש.

7 שו"ת משנה הלכות, ח"ו סי' קס"ו.
8 שו"ת פני מבין, לרבי נתנאל הכהן פריד, י"ל במונקאטש בשנת תרע"ג, או"ח סי' קג'. שו"ת אפרקסתא דעניא, לרבי דוד שפערבער, י"ל בשנת ת"ש ברומעניען, ח"א סי' קנד' אות ג'. ספר דעת תורה, למהרש"ם מברעזאן, הלכות סי' תקנ"א ס"ק י', בשם הגה"צ אבד"ק קאמינקא. וכ"כ בספר ארחות חיים, לרבי נחמן כהנא, אבד"ק ספינקא, סי' תקנ"א לה', בשם רבי ישראל מרוז'ין ועוד כמה צדיקים. עי' בקונטרס וילקוט יוסף, לרבי יוסף הכהן שווארץ. י"ל במונקאטש בשנת תרס"ט, סי' קעג'. בשו"ת משנה הלכות (שם) כתב, וכן לענין לימוד משניות אם היה דרך למודו בקביעות בעיון כדרך הלימוד, אבל אם אינו דרך עיון ולימוד אלא שעבר איזה מסכת' או איזה פרקים ממשניות כמו שאומרים תהלים ודאי שאין לעשות סיום, ע"ש.

9. בשו"ת רבי עזריאל (לר"ע הילדעסהיימער. יור"ד סי' רמ"ו) כתב, נשאלתי אם בכלל זה ג"כ סיום 'משניות' מסכתא א', ונפק"מ לענין תענית בכורים בערב פסח, וגם לענין אבל אם מותר ללכת לסיום זה כמו בשאר סיומים דמתיר הש"ך (בס"ק כז')? והשבתי: דאף דמסכתא משניות בודאי ג"כ בכלל 'מסכתא' (שבת קיט' ע"א), אבל לא במשניות אף בפ"י ברטנורא, וכ"מ מסעודת חתן תורה אשר מקורו מהגר"א סוף סוכה ע"פ המדרש דקאמר, מכאן שעושים סעודה לגמרה של 'תורה' והוא עכ"פ חמשה חומשי תורה, כנ"ל ברור.

בספר אור תורה (לרבי פנחס זעליג הכהן שווארטץ, י"ל בשנת תרצ"ב, סי' מא') כתב, נשאלתי במי שמסיים מסכת משניות בלא גמרא ועושה סעודה לשמוח אי חשיב סעודת מצוה וכו'. והאריך בזה הענין.

דוקא לתלמיד חכם שמבין ששגור בפיו קצת גמרא, דאז ע"י הפירושים מבין היטב¹⁰. ויש מי שאומר דרק אם סיים סדר אחד עושה סעודת סיום¹¹. ויש מי שאומר דרק אם סיים כל הששה סדרים עושה סעודת סיום¹². אם למד המשניות ללא הבנה אינו חשוב לימוד כלל¹³. ואם סיים רק בכדי לעשות סעודה אינו עושה סעודת מצוה¹⁴.

וכתב באה"ד, ועוד דהא בימי אביי (דאמר תיתי לי וכו') לא היה עדיין רק משניות בלי גמרא, אך י"ל דגם אז כבר הי' יודעים המשניות עם הפירושים והגמרא. ובאמת מעולם לא ראינו לעשות סעודת סיום מס' בזמן הזה, על לימוד משניות, אם לא על כל שיתא סדרא או עכ"פ סדר אחד שבזה מסתבר דחשוב סיומו סעודת מצוה כמו בסיום מסכת, ע"ש עוד משכ"ב.

בשו"ת ארץ צבי (לרבי אריה צבי פרומר הי"ד, אבד"ק קוז'יגלוב, ר"מ בישיבת חכמי לובלין. ח"ב סי' עד', בתשובה – באה"ד) כתב, ונלענ"ד ליישב המנהג, דבאמת ראוי שגם מסכת משניות יחשב סיום, דהרי שורש הדבר בגמ' (שבת קיח' ע"ב): תיתי לי דכי חזינא צורבא מרבנן דשלים מסכתיה, עבידנא יומא טבא לרבנן. והרי בימי הגמ' עדיין לא נסדר הגמ' רק המשניות לבד, הנה מבואר להדיא, דמסכת של משניות לבד ג"כ הוי סיום מסכת. אמנם באשר דעיקר היו"ט הוא מחמת שהוא שמחה של מצוה, נראה דבעינן תרתי, שיהיה סיום, וגם יהיה לו שמחה מזה, ובימי הגמ' שעדיין לא נסדר הגמ' היה לו שמחה מסיום מסכת משניות שהיה אז דבר שלם לעצמו, משא"כ אחר שסידרו רב אשי ורבינא הגמ', אינו מוצא קורת רוח והפקת רצון בסיום מסכת משניות, ואף שהוא סיום מסכת לא חשיב שמחה של מצוה, דאנן סהדי שאינו שבע רצון מזה עדיין, כיון שידוע בעצמו שחסר לו עדיין הגמרא על המסכת, ע"ש עוד משכ"ב הענין.

10. שו"ת פרי השדה, לרבי אליעזר דייטש מבאניהאד, י"ל בפאקש בשנת תרע"ג, ח"ג סי' צא'.
11. ספר אור תורה שם. שו"ת בצל החכמה חלק ד' סימן צ"ט. בעל הקהילות יעקב זצ"ל היה משנן בכל שבוע סדר משניות והיה עושה סיום בכל שבת בסעודת הבוקר (לשכנו תדרשו חלק א' עמוד מ"א).
12. מנהגים דק"ק וורמיישא (ח"ב עמוד קיז' – הוצאת מכון ירושלים). ספר אור תורה שם. בספר יסוד ושורש העבודה (שער ו' פרק ב' באה"ד) כתב: ועשה תורתך קבע גם שיעור משניות בכל ימי חייך ודבר יום ביומו, כמבואר בזוהר הקדוש הנ"ל (ע"ש) בכל יומא תדיר ויקבל לימודו במשניות פרק ומחצה בכל יום בכדי שישלים כל הש"ס משניות בכל שנה, ויעשה ג"כ סיום על משניות בכל שנה ביום שמחת תורה. בספר שבט מיהודה (למהרי"ל איגר, פרשת יתרו) כתב, נסתפקתי בהזדמן לי לעשות סיום המשניות וגם סיום מסכת זבחים איזה מהן קודם וכו', ע"ש.
13. מגן אברהם אורח חיים סימן נ' ס"ק ב'. (עי' לעיל בהערות בריש הסעיף מה שהבאינו משו"ת משנה הלכות).

14. ארחות חיים סי' תע'.

ו. יש אומרים דהמסיים מסכת דרך ארץ אינו עושה סעודת סיום¹⁵. ויש מי שאומר שעושה סעודת סיום¹⁶.

ז. המסיים מסכתא מהש"ס עושה סעודת סיום¹⁷ ודוקא שהבין את הסוגיות, אף שלמדה בלא פ"י רש"י ותוס'¹⁸, אבל אם קורא בלא הבנת הדברים אינו עושה סעודת סיום¹⁹.

ח. גם במסכתא שיש בה השמטות הצנזורה²⁰, עושה סעודת סיום ואין זה לעיכובא.
21

---

15. כתב השולחן ערוך (אורח חיים סימן קב' סעי' א'): אסור לישב בתוך ד' אמות של מתפלל בין מלפניו בין מן הצדדים, וצריך להרחיק ד' אמות, ואם עוסק בדברים שהם מתיקוני התפילות ואפילו בפרק איזה הוא מקומן אינו צריך להרחיק, ויש מתיר בעוסק בתורה אף על פי שאינו מתקוני התפילות, ויש מי שאומר דהני מילי מן הצד, אבל כנגדו אפילו כמלא עיניו אסור ואפילו עוסק בקריאת שמע. וכתב הפרי מגדים (משבצות זהב שם ס"ק ד'): כתב הב"ח (ברכות כ' ע"ב) דאם עוסק בהלכות דרך ארץ לכולי עלמא אסור, וכן מבואר מגמ' ברכות (שם) ולגרוס בפרקא אחרינא היינו דרך ארץ אלמא דלאו תורה מקרי, ע"ש. ולפי זה בסיום מסכת דרך ארץ לא הוי סעודת מצוה – ספר דעת תורה (סי' תקנ"א סעי' י'). טעמי המנהגים בקונטרס אחרון סימן תרל"ד. ספר פסקי תשובה, לרבי אברהם פיערקאווסקי, דומו"צ לאדז', י"ל בפיעטרקוב בשנת תרצ"ו סי' קצ"ד בהגה"ה. שו"ת משנה הלכות חלק ו' סי' קס"ו.

16. בספר יסודי ישורון (לרבי גדלי' פעלדער, ח"ו עמ' מד') כתב בשם ספר פתחא זוטא (סי' ט' אות ג'), דהביא לחלק בין מסכת דרך ארץ והלכות דרך ארץ, על פי דברי רש"י (ראה ברכות כב' ע"א ד"ה הלכות) כגון דרכן של תלמיד חכם שהוא ברייתא וכו', משמע דוקא ברייתא זו המובא במסכת דרך ארץ פרק ג' שמדובר בה מהלכות דרך ארץ, אבל מסכת דרך ארץ כולה שפיר יש לומר דהוי כשאר מסכתות, ע"ש.

¹⁷ רמ"א יור"ד סי' רמ"ו סעי' כו'. ועי' לעיל שהבאינו המקורות.

¹⁸ וזה נחשב סיום לענין סעודת מצוה גם לענין תענית בכורות בערב פסח, וכמו"כ לגבי התענית בערב ראש השנה (עי' לקמן) – ספר ארחות רבינו, ח"ב עמ' קעב).

19. שם.

²⁰ עי' בקונטרס 'חסרונות הש"ס', י"ל בקראקא בשנת תרנ"ד.

21. בשו"ת ארץ צבי שם. נשאל בענין זה מתלמידו ר' יונה שטענצל, וז"ל: אשר הקשה איך עושין סיום בערב פסח לבכורים, ובט' הימים שקודם ט"ב לאכול בשר, והא בכמה מקומות חסר ממה שהוציא 'הצנזור' כידוע, וא"כ אינו סיום שלם. יפה העיר. ובתוך תשובתו כתב: מלבד זה אמרה נפשי, דאם היה שייכות למאמרים אלו בעצם להמסכתא, לא היה שליטה ל'צנזור' להוציאם משם, כאשר הבטיחנו בתורה (דברים לא' כא'): כי לא תשכח מפי זרעו. אך שהוא כעין שכתוב בפיוט לפרשת 'זכור': רושם בזה ספר, בתורה ובנביאים להחפר, להמחות מספר, ולא יכתב עם כל הכתוב לחיים בספר', כן בזה הי' נסיבה מן השמים שיהי' נמחה זכרונו מספר שלא יכתב עם כל הכתוב לחיים בספר, ומצינו בזה"ק, שמחמת שהקב"ה הזכיר את צלפחד ש"מ שנמחל חטאו, ה"נ זה ענין גדול מי שנמצא שמו בגמ' שסידרו בעלי הש"ס הקדושים, והיתה שכינה מדברת מתוך גרונם, חשיב קצת כאילו הקב"ה הזכיר שמו, וכן בכל פעם שאנו לומדים בגמ' שצריך לצייר כאילו בעל השמועה עומד כנגדו (ירושלמי פ"ב ה"ה), וגם אמרו חז"ל (תנא דבי אליהו, אליהו רבה פרק יח'), שכל מי ששונה הקב"ה יושב ושונה כנגדו, נמצא שאם היה נזכר בש"ס היה נחשב קצת בכל פעם כאילו הקב"ה מזכירו, והיה זה עונשו להימחות מספר, ואני קורא על ה'צנזור', עת אשר שלט באדם לרע לו – לעצמו, וד"ל. ע"ש עוד משכ"ב בזה.

ט. קהל שחילקו ביניהם את הש"ס, שכל אחד ילמד מסכתא אחת, עושים סעודת סיום²².

י. חבורה שסיימו ללמוד עושים סעודת סיום²³.

22. שדי חמד (מערכת ה-מ"ם סוף כלל קצ"ח בד"ה ומצוה שעושים) וז"ל: ומצוה שעושים אותה הרבה בני אדם בשותפות, כל אחד נוטל שכר כאילו עשאה כולה לבדו, ומטעם זה נוהגים כל בית ישראל לעשות 'חברת ש"ס', ומחלקים הש"ס בין כמה בני אדם שכל אחד לוקח מסכתא אחת, ועושים סיום פעם אחת בשנה, ושורת הדין נותנת שיטול כל אחד שכר טוב כאילו למד כל הש"ס כולו.

בקצת קהילות נהגה "חברת ש"ס" כלומר החברה שהיתה מחלקת את כל מסכתות הש"ס בין חבריה, כדי שכולם יסיימו את כל הש"ס ביום מסוים, לקבוע את יום הסיום ליום שמחת תורה, כדי שייסימו תורה שבכתב ותורה שבעל פה ביום אחד, רושמי הקורות כותבים כי ביום כ"ז ניסן תקע"ה החליטו מנהיגי חברת "נר תמיד" בביאליסטוק לחלק את הש"ס בין אנשי החברה, כדי שכולם יחד יסיימו את הש"ס תוך חצי שנה, היינו עד יום שמחת תורה של שנת תקע"ו, "וכן מדי שנה בשנה עד ביאת הגואל". בספר מטה אהרן (לרבי משה שמעון זיוויטץ, עמ' רטו) כתב, בשנה הזאת תער"ב גמרנו אנחנו חברה ש"ס פה פיטסבורג בעזר אלקינו כול הש"ס כולו, זה עשרים ושנים שנה מאז יסדתיה וזה פעם השני שסיימנו ש"ס, ע"ש.

23. שו"ת חות יאיר סימן ע'. ובשו"ת דברי יציב (חלק או"ח סי' צד) הקשה, וצ"ב כוונתו דאם גמרו וסיימו ביחד מסכת הרי כבר אמר מקודם דסעודת סיום הוי סעודת מצוה, ומאי קמ"ל דכשלוּמדים בחבורה. וביאר (בפירושו השני), או אפשר שחלקו ספר או מסכת לפרקים וכל אחד למד פרק, וע"י החבורה בכללה נגמר הספר, שגם סיום כזה הוי סעודת מצוה. ולפ"ז נתחדש לך דגם חלוקת מס' לפרקים שפיר דמי דהוי כאילו כולם ביחד למדו המס' כולה, ואפשר דהוא מטעם ערבות ודו"ק.

כתב בספר ויצבר יוסף (לרבי יוסף הכהן שווארטץ, מאראדעא. סי' ח' אות ב', באה"ד. י"ל בשנת תרצ"ו): ואגב אציע לפניו דבר נכון, אשר ראיתי בימים הללו, בס' חדש ממש, נפש חי' שמו, מקור למה שרבים נהגו כן וכן שלימים להמנות לחבורת ש"ס, ועושים סעודה לגמרה של תורה, אף על פי שאין אחד הגומר, דהנה אמרו בשבת צ"ב זה אינו יכול וזה אינו יכול שניהם חייבים, הרי דנקראת הפעולה בשלימות על שם כל אחד ואחד, לפי שגם חבירו אינו יכול לגמור פעולה זו בלעדו, וכ"כ הרמב"ם בהל' נזקי ממון פ"י ה"ה: שור של שני שותפי' שהרג כל אחד כל א' מהם משלם כופר שלם שכל אחד מהם צריך כפרה גמורה, א"כ כל שכן במידה טובה שנחשב לכל א' כאילו השלים התורה, ואחד המרבה במסכתות וא' הממעיט שניהם חלק כחלק להם בסיום הש"ס, כדין שותפות המבואר בחושן משפט סי' קעו' סעי' ה', [ועי' במכתב הראשון בדרוש הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד], ויש לשלב בזה הסיום שלא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה כ"א השלום, שיש להם התחברות, ועי"ז נחשב כאילו כל אחד גמר כל הש"ס, ועתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק וצדיק ש"י עולמות, שפרקי גמ' שסדרו רבינא ורב אשי הן ש"י, וכל א' מהמשתתפים נחשב לו לצדקה כאלו גמר בעצמו כל הש"י פרקים. עכ"ד.

בהקדמה לספר לפלגות ראובן (לרבי זעליג ראובן בענגיס. בד"ה ואשר – באה"ד) כתב, וביותר בשעה שבני החבורה מסיימים איזה מסכת בדיבוק חברים כנהוג בכל תפוצות ישראל בהתאסף ראשי עם, גם אלה אשר מרובי טרדותם אין בידם עתותם לשמור את קביעותך דבר יום ביומו, כי בכ"ז גם חלקם לא יגרע, כי לבד יתר המעלות המפורסמים מלימוד התורה בחבורה ממ"ש חז"ל בברכות (סג'), חרב אל הבדים וכו', שעוסקין בד בבד וכו', ולא עוד אלא שמטפשיין וכו', וכן גם במתן שכרן שכרן כמ"ש רש"י בפ' בחוקתי עה"פ: ורדפו מכם חמשה מאה וגו', שאינו דומה יחיד העושה מצוה לרבים העושים את המצוה, לכן יצדק מ"ש: ומאה מכם רבבה ירדופו, ע"ש. הנה נוסף על זה י"ל דחשוב ענין שותפות לפימ"ש ביו"ד סי' רמו' סעי' א' בהגה"ה, דאפשר להקנות חלק לחבירו בתלמודו, ע"ש. ומשתתפין מתחילה לדעת כן שיהי' לכל אחד חלק בשל חבירו, ואף אם יטרד מי מהם באיזה פעם לא יגרע חלקו

- יא. המסיים פרק, יש אומרים שעושה סעודת סיום, ויש חולקים²⁴.
- יב. המסיים ספר הזוהר, עושה סעודת סיום²⁵.
- יג. יש מי שאומר, שהמסיים מסכתא רק עם רי"ף ורש"י, עושה סעודת סיום²⁶.
- יד. המסיים ללמוד בספר²⁷ מספרי קודש מרישא ועד גמירא יכול לעשות סעודת סיום²⁸.

ואידי דבעי למיקנא גמר ומקני, וכמ"ש בכתובות (צג'), בשניים שהטילו לכיס זה מנה וזה מאתיים, השבחה לאמצע. ועי' חו"מ סי' קעו' סעי' ה', ואשר ע"כ גם אלה הבאים לסירוגין לפרקן נמנים לדבר מצוה לשמוח בשמחת הסיום יחד עם יתר החברים העומדים על משמרתם תמידין כסדרן, ואחד המרבה ואחד הממעט כי בכ"ז דעתן עליינו ולבם שלם עם ה' ותורתו, ע"ש עוד משכ"ב.

בקונטרס מנחת תודה (עמ' י') מובא, שבאו להזמין את הגר"ח קנייבסקי לסיום הש"ס באיזה מקום, ואמר להם באם לא לומדים סדר זרעים וטהרות, לא נחשב הדבר לסיום הש"ס.

24. כתב בספר יסודי ישורון (שם): וכעת קבלתי שו"ת מים חיים להרב הגאון ר' יוסף משאש, מגדולי רבני ספרד, שדן בזה והעלה (ראה סימן קע"ט) דסיום פירושו ענף אחד בתורה, ולכן דעתו דבסיום פרקא יפה לעשות סיום, וכן היו נוהגים בשנים הטובות מלפנים, וכן נהגו במקומו בעיר תלמס'אן והביא סמך לדבריו מהא דאמרו (בבא בתרא קכ"א, א) שמשום תבר מגל קבעו יום ט"ו באב למשתה ויום טוב, וברשב"ם (שם) לפי שבאותו היום היו משלימין מצוה גדולה, נראה דעל השלמת מצוה ראוי לשמח ולעשות יום טוב, ומזה יצא לדון על סיום פרקא חדא ליכול וליחדי, ופלא ששם מדובר במצוה גדולה כזאת, דעל כל פנים מסכת עם גמרא ומפרשים, מה שאין כן בפרקא חדא, וכן מצאתי שהעיד כן בשו"ת רע"ז (חי' יורה דעה סימן רמ"ו), וכן הביא ראייה מהא דכתב הגה"א (סוף סוכה) שעושיין סעודה לגמרה של תורה, דהוה חמשה חומשי תורה, כלומר סדר שלם ולא פרקא, לכן לא כן נהגו בתפוצות ישראל ולא קבלו עליהו קהלות ישראל לעשות ככה ולסמוך על סיומא דפרקא או מסכת משניות בלבד, (ראה שו"ת פני מבין סימן ק"ג) והנוהגים ככה אפשר דשפיר דמי וכהא דכתב האפי רברבא (סימן תקנ"א, כ"ו).

²⁵ ספר פרחי כהונה (לרבי מסעוד כהן, י"ל בכאזבלאנא, א"ח סי' יג') וז"ל: וזאת לפנים בישראל, שבסיום ספר הזוהר עושיין סעודות גדולות ורבה השמחה בהם, ובודאי פשוט שבסיום לימודו וסעודה לשם זה הוא בכלל סעודת מצוה, ע"ש. ובספר טעמי המנהגים (עניני הילולא דרשב"י, בקו"א אות ל') מבואר שהיו עושים סעודת מצוה לגמר סיום הזוהר הק', ע"ש.

²⁶ ספר אבן משה, לרבי אליהו משה לונץ, י"ל בעיה"ק ירושלים, בשנת תער"ד.

²⁷ בנוסח הסיום כתוב: כן תעזרני להתחיל מסכתות וספרים אחרים ולסיימם וכו'. דמשמע שאף לימוד ספר הוא בכלל הסיום כמו המסכתות. ובאמת בספרים הביאו ראייה מלשון ספר הים של שלמה (שם) הוא, 'וסיום הספר וכו'. וכן בסוה"ד כתב, ומכל מקום סיום הספר הוא סעודת מצוה, ע"ש. וכמו"כ לשון החות יאיר (שם), וכן סעודת חבורה שלומדים יחד כשגמרו ספר וכו'. ובהגהות יעב"ץ (נדה ע"ג ע"א) שכתב, שצ"ל בנוסח הסיום: להתחיל ספרים קדושים אחרים. ע"כ. כתב הרמ"א בהלכות ת"ב (סי' תקנ"א סעי' י'), שבסעודת מצוה בתשעת הימים כגון סעודת מילה ופדיון הבן וסיום מסכת וסעודת אירוסין אוכלין בשר ושותים יין כל השייכים לסעודה, ע"ש. והקשו המפרשים, הא מבואר שם בשו"ע (סעי' ב') דאסור לעשות סעודת אירוסין בתשעת הימים? וכתב במג"א, שיש מוחקין (בדברי הרמ"א) את שני התיבות 'וסעודת אירוסין' ע"ש, וע"ע במ"ב. וכתב בספר נפש חיה (לרבי ראובן מרגליות, סי' תקנ"א י'): אמנם אחרי התבוננות על מה שלכאורה נתערבב הסדר דהול"ל סעודת אירוסין מילה ופדיון הבן וכו', נראה ברור שזו טעות סופר שרבינו (הרמ"א) כתב 'וס"א' וכוונתו וספרים אחרים כהסגנון ביה"ר שאחר סיום מסכתא 'כן תזכני לסיים ספרים אחרים וכו'. עי' בספר אור תורה שם משכ"ב.

28. שו"ת משנה הלכות חלק ו' סימן קס"ו, וכתב שם 'ובהא באמת ראינו ראייה דנוהגים העולם לעשות סיום בגמר שו"ע אורח חיים, או יורה דעה ואפילו לפעמים רק כשגומרים הלכות שבת וכיוצא בזה כידוע. ע"ש. ובספר טעמי המנהגים (שם) מבואר שהיו עושים סעודת מצוה לגמר סיום הזוהר הק', ע"ש.

טו. העושה חיבור, בעת שגמר חיבורו²⁹, או ביום הדפסת חיבורו, יכול לעשות סעודת סיום³⁰.

בספר אורות ממזרח (עמ' ק') מסופר על הבן איש חי, שלאחר תפילת שחרית בעודנו מעוטר בטלית ותפילין, יושב ודורש לפני הקהל תלי תלים בהלכה ובאגדה, אח"כ לומד עמהם שעור קבוע בשולחן ערוך "אורח חיים" ו"יורה דעה", ופעם ב-4 שנים היה חוגג את סיום ה"שולחן ערוך" ועורך סעודה רבתי לפני כל חכמי העיר, ודורש אז רזין וסתר תורה, שלא שמעתם און מעולם. בקונטרס מנחת תודה (עמ' יט') מובא, שהגר"ח קנייבסקי שליט"א כעשה סיום על הרמב"ם ביקש להביא יין ושתה קצת יין.

אמנם בספר אור תורה (שם) כתב, אבל בשאר ספרים אף אותן שנתחברו מגדולי הדורות מאן ספין להכריע איזו היא כמו מסכת, ואף כי עובדא ידענא כפי שסיפר לי אמו"ר מאא"ז בעמח"ס קול אריה, שפ"א בחודש אב עשה סיום על כל ספר הקדוש פרי עץ חיים ואכלו בשר, ובדאי ראה כזה גם אצל רבותיו הק' זי"ע ומעשה רב, אבל לא כל הרוצה ליטול את השם יבוא ויטול ויבנה במה לעצמו.²⁹ בנו של מרן החפץ חיים ר' אריה לייב הכהן כותב, שבראש שנת תרס"ז גמר אביו לכתוב את החלק האחרון (הח"ה כותב בסוף ח"ו בספרו משנה ברורה: סיימתי בחסד השם יתברך ביום י"ט לחודש מרחשון תרס"ז) והודיעני, כי עשה סיום גדול וקרא את כל אנשי העיר לשמוח איתו, באשר בעירם נתחבר החיבור (ספר מכתבי הרב חפץ חיים - קצור תולדות הח"ה).

30. שו"ת תפארת שמואל (שם), וכתב שם בסוה"ד: הלכך נראה דודאי שרי לאכול בשר בסעודה זו ולשתות יין מר"ה מנ"א, דומיא דסעודת הסיום ושאר סעודות שכו"מ שכ' הרמ"א באו"ה ס' תקנ"א סעי' י', ע"ש. ובספר שערים המצויינים בהלכה (ס' קיג' ס"ק ו') כתב לפי"ז שה"ה גבי תענית בכורים בער"פ, ע"ש.

כתב השערי תשובה (או"ה ס' רכג'): ואם גמר ספר בכתיבה בחידושי תורה וכל שכן בהדפסה, כתב מור וקציעה שיברך (שהחיינו), ומחזיק ברכה כתב שיברך בלא שם ומלכות, שחייב להודות לה' על שזיכהו לכך, ובעל גידולי תרומה בגמר הדפסת הספר דרש ברבים לשבח לה' שזכה לכך, כמו שכתב בספרו בינה לעיתים, ע"ש. בשו"ת פני מבין (יורה דעה ס' קפ"ז א') כתב: ואם זוכה להוציא לאור ספרא טבא דמתקבל, חקרתי, אפשר די"ל דצריך לברך שהחיינו, ועי' בשערי תשובה או"ה ס' רכ"ג שחקר כן, וכתבתי להגאון יד יצחק ז"ל, ובתשובתו חלק ב' ס' רנ"ט כתב לי ג"כ שלאחר גמר מצוה אין מברכין, אמנם לענ"ד י"ל דהוי התחלה דע"י ספר מרביץ תורה לאלפים, אמנם יען כי לזה צריך ישועת ה' שיתקבל הספר ורבים ילמדו בו, א"כ בהתחלה הוי ספק ורק צריך להתפלל לפני הקב"ה שיזכה בספרו להרביץ תורה בישראל, וכן יזכינו נותן התורה ית"ש ברחמיו עמו"ש.

בספר אוצרות הנצי"ב (עמ' 138) מסופר, שכאשר סיים הנצי"ב לכתוב את ספרו "העמק שאלה" על השאלות, הזמין את הבחורים המבוגרים ואת קרוביו לסעודה. באמצע הסעודה, שאל אותו אחד המשתתפים, מדוע ראה לנכון לערוך סעודה, וכי על סיום כתיבת ספר חידושים עושים סעודה? השיב הנצי"ב ז"ל בטוב טעם וסיפר, שכאשר היה ילד בן שתים עשרה שנה, לא חפץ היה ללמוד. אביו שלח אותו ללמוד אחד. ואחר כך למלמד שני – ודבר זה לא הועיל: שכן לא היה חפצו ללמוד. והנה, יום אחד שמע איך אביו דיבר עם אמי במטבח ביתם, כשהוא אומר לה בדאגה: מה נעשה עם נפתלי שלנו? מנסה אני כל מיני עצות והוא אינו חפץ ללמוד. אולי צריך לעשות אותו בעל מלאכה? כששמעתי זאת – המשיך הנצי"ב – נבעתתי כולי. ילד בעל מלאכה – נחשב אז לבזיון גדול. רצתי מיד למטבח, התחלתי לבכות ואמרתי: אבא, אני כבר אלמד, ובאמת התחלתי

טז. עושין סעודה לכבוד סיום מצוה והיא סעודת מצוה³¹.

ללמוד. עתה, תארו לעצמכם, מה היה קורה אילו לא פרצתי אז בבכי והייתי ממשיך בדרכי, ובאמת היו עושים אותי לבעל מלאכה. אמנם, ודאי שהייתי שומר מצוות, ולא הייתי גנב או רמאי. הייתי מתנהג כראוי לכל בעל בית יהודי, הולך להתפלל בציבור שלש פעמים ביום. ובין מנחה למעריב הייתי שומע שעור בחיי אדם ובמשניות, ואחרי מעריב משתתף בשיעור גמרא, וכך הייתי חי את חיי, כבעל מלאכה ישר וטוב. ברם – שאל הנצי"ב – הרי היה עולה על דעתי, שכאשר אבוא לעולם הבא ויטענו כלפי: אתה היית חייט הלא יכלת לכתוב ספר על השאילתות? מה הייתי עונה על הטענה הזו? הלא מצבי יכל להיות קשה עד מאד. עכשיו, שהתחלתי ללמוד, ובאמת כתבתי ספר על השאילתות – כלום לא אשמח? ולכן עושה אני סעודה בשמחה רבה, כי זכיתי שאוכל להשיב תשובה למעלה.

³¹ שו"ת חוות יאיר סי' ע'. וביאר שסעודת סיום מסכתא היא סעודת מצוה, מפני שהיא נעשית על גמר מצוה, דאחר שהביא כמה ראיות שסעודת סיום מסכתא היא סעודת מצוה כתב, ומכל מקום אין צריך ראייה דאחר שנעשית מחמת גמר דבר מצוה, ודאי ה"ל סעודת מצוה, ע"ש. וזהו ע"פ דברי הגמ' בבא בתרא (קכ"א ע"ב), לא היו ימים טובים לישראל כיום הכיפורים וט"ו באב. ובגמ' שם מובא כמה טעמים גבי ט"ו באב. וא' מהם, רבה ורב יוסף דאמרי תרוייהו, יום שפוסקין בו מלכרות עצים למערכה של מזבח. דתניא, רבי אליעזר הגדול אומר, כיון שהגיע חמשה עשר באב, תשש כחה של חמה. ולכך כבר לא היו כורתים מט"ו באב עצים למערכה. פ' מניסן ועד ט"ו באב הימים הולכים ומתחממים יותר ויותר מפני שכח החמה הולך ומתגבר והעצים נהיו יבשים וראויים היטב למערכה של המזבח, אך מט"ו באב כח החמה הולך ונחלש ובעקבות כך העצים כבר לא יבשים כ"כ, ויש בהם לחלוחית ואינם ראויים כבר להדלקה מכיון שהם מעלים עשן וגם עלולים להתלעעע שזה דבר שפוסל עצים למזבח (ע"פ מס' מדות פ"ב מ"ה). ולכך בט"ו באב יום שהפסיקו לכרות עצים למזבח היו שמחים שהשלימו מצוה זו, כך פ' הרשב"ם. וכך גם כתב שם הנמוקי יוסף וז"ל: מפני שבאותו יום היו משלימין ומסיימין המצוה היו עושין שמחה גדולה, ע"כ. וזהו מקור שבסיום מצוה עושים סעודה. (ולמעשה דברי הנמוקי"י הם א' המקורות לדברי הרמ"א יו"ד סי' רמ"ו ס"ק ו', שסעודת סיום מסכתא היא סעודת מצוה, ע"פ לעיל משכ"ב). וכך פסק המג"א (סי' תקנ"א ס"ק לג'), דגם לגמר מצוה עושין סעודה והיא סעודת מצוה. וכן הוא בפרמ"ג (משבצ"ז) סי' תמד' ס"ק ט'. ובגליון מהרש"א, יו"ד סי' שצ"א. וכ"כ המשנה ברורה (סי' תרסט' ס"ק ו'). בספר נהורא דאורייתא יקר אורייתא (לרבי יהושע פאליק, אבד"ק אקנא, מאמר שביעי פרק יג', י"ל בלבוב בשנת תרל"ד) כתב, בפ' כל כתבי (שבת שם), אמר אביי תיתי לי דכי וכו' עבידנא יומא טבא לרבנן. ובנמוקי"י פ' יש נוחלין, שבכל סיום מצוה יש לעשות יום טוב וכהא דיום תבר מגל. ונראה דהיינו במצות שיש בה שיהוי זמן מתחילתה עד גומרה, ע"ש. ובשו"ת אגרות משה (או"ח ח"א סי' קנ"ז) כתב, אנשים שעושים מצוה במשך זמן (כגון כתיבת ס"ת, א"ה: ע"פ מש"כ בקונטרס 'שמחת הכנסת ספר תורה') בנין בית הכנסת. סיום מסכת ועוד) יש להם לעשות סעודה לשמחתם. וע"פ בשו"ת מנחת יצחק חלק ה' סי' מ"ה ד"ה אמנם.

כתב בשו"ת באר שבע (לרבי יששכר בער איילינבורג, תלמיד בעל הלבושים והסמ"ע. י"ל בוויניציא שנת תע"ד. סימן ע'): נשאלתי מי שנדר שלא ילך לסעודת הרשות כי אם דוקא לסעודת מצוה אם מותר לו לילך לסעודה שעושין לחינוך הבית או לא? וזהו תשובתי. יראה שיש לחלק בדבר, אם הוא בארץ ישראל אז נקרא סעודת מצוה (משום מצות ישוב א"י. ע"פ רמב"ן בספר המצוות, מצות עשה

ד'), אבל בחוצה לארץ נקרא סעודת הרשות. וראיה מהא דגרסינן בירושלמי דסוטה (פרק משוח מלחמה) וז"ל: יכול הבונה בית בחוצה לארץ יהא חוזר ת"ל ולא הנכו את שמצוה לחנכו, יצא זה שאינו מצוה לחנכו עכ"ל. וכן פסק הרמב"ם בפ"ז מהלכות מלכים. וכי תימא נהי דחינוך הבית גופיה בארץ ישראל הוא מצוה (וראיה לדבר הוא שמשום ישוב ארץ ישראל מותר לנכרי שיכתוב אונו בשבת בקניית בתים ושדות ע"י גיטין ח' ע"ב. בבא קמא פ' ע"ב). מיהו הסעודה שעושין עליו מאן יימא שהיא מצוה? י"ל כבר כתב נמוקי יוסף בפרק יש נוחלין, על הא דתניא ר"א הגדול אומר כיון שהגיע ט"ו באב תשש כחה של חמה ולא היו כורתין עצים למערכה כו'. וז"ל: ומפני שבאותו יום היו משלימים ומסיימים המצוה היו עושין שמחה גדולה וכו' מכאן שהוא מנהג לשמוח בענין מצוה עד שכשהשלימה עושים שמחה ומשתה וי"ט עכ"ל. ואני אוסיף נופך משלי להביא עוד ראייה וסמך למנהג לשמוח בענין מצוה לעשות סעודה, מהא דאיתא במדרש רבה בתחילת שיר השירים: ויבא ירושלים ויעמוד לפני ארון ברית וגו', א"ר יצחק מכאן שעושין סעודה לגמרה של תורה ע"כ. וכדאיתא בפרק כל כתבי אמר אביי תיתי לי דכי חזינא צורבא מרבנן דשלים מסכתיה עבידנא יומא טבא לרבנן. וכדאיתא ביומא פרק בא לו, ויו"ט היה עושה כ"ג לאוהביו בשעה שיצא בשלום מן הקדש וכאלה רבים. כן נראה לי.

בספר קדושת לוי (דרוש לשבועות, בד"ה נשאלתי במדינת ליטא, בסוה"ד) כתב: וזהו גם כן הטעם של חג השבועות שאנו עושין אותו יום טוב על סיום מצוה ספירה שזיכה אותנו הבורא ברוך הוא, ע"ש. [ובספר המטעמים (לרבי יצחק ליפיץ, י"ל בווארשא בשנת תע"ר – שבועות), כתב בשם ספר בית אהרן, עוד טעם מדוע אנו אוכלים מאכלי חלב בחג השבועות, דהא כתוב, שיש לעשות סעודה בכל גמר מצוה, ואיסרו חג הוא גמר סעודת מצות יום טוב, וא"כ צריכין לעשות סעודה בגמר ספירת העומר, וא"א לעשות סעודה בבשר כי אינו ניכר שהיא נעשית לשם כך רק לכבוד יום טוב, וע"כ עושין סעודה ממאכלי חלב.

כתב בשו"ת לבושי מרדכי (לרבי מרדכי ליב ווינקלער. סי' כ'. י"ל בשנת תרצ"ז במישקלוץ – באה"ד): רק כאשר נגמר הבנין (בית הכנסת) בחינוכו החיוב לעשות סעודה של מצוה, כמ"ש במס' מועד קטן (ט' ע"א) גבי בנין בית המקדש (מהרה יבנה), וכן הובא במס' שבת (ל') ע"ש. וממנו למידין לכל דבר מצוה שגומרים לעשות יום טוב, ע"ש.

בספר ליקוטי מהרי"ח (ח"ג עמ' קפז) כתב, מנהג אצל הצדיקים לעשות סעודה גדולה ביום השמיני של חנוכה הנקראת זאת חנוכה, וזה לכבוד גמר המצוה של הדלקת הנרות, כמו שמובא ברמ"א סימן תרס"ט שעושין משתה לגמרה של תורה, ובאליהו רבה כתב שם, וכן לגמרה של מצוה. (בס' בית אהרן לרבי אהרן מקארלין, י"ל בפיעטרקוב, מה' ע"ב – זאת חנוכה כתב, הנה א"א צוק"ל, ציוה

יז. יש אומרים שאשה שסיימה חמשה חומשי תורה אינה עושה סעודת סיום³².

פעם אחת לשורר ב-זאת חנוכה, הדרן עלך מסכת חנוכה והדרך עלן מסכת חנוכה, ע"ש. עי' בספר מטה אפרים סי' תקפ"א סעי' לג'). בקונטרס בר מצוה (לבעמח"ס שו"ת אפרקסתא דעניא ועוד, עמ' כ' בהגה"ה) כתב: וי"ל עוד דסעודת בר מצוה הוא לשמחת סיום מצות החינוך שעל האב, והוי כסעודת סיום מסכת, ע"ש.

במג"א סי' תקנ"א ס"ק לג' כתב בשם הר"א, שמותר לאכול בסעודת סיום מצוה בט' הימים בשר ולשתות יין, ע"ש. (עי' בשו"ת אפרקסתא דעניא, סי' קסב', מה שכתב בזה הענין).

כתב בספר שם משמואל (פרשת מקץ, שנת תער"ד, ד"ה ועוד יש לומר): ונראה דהוא כענין שאמרו ז"ל (מדרש שיר השירים, וקהלת) שעושין סעודה לגמרה של תורה, ובש"ס שבת (קי"ח:) תיתי לי דכי חזינא צורבא מרבנן דשלים מסכתיה עבידנא יומא טבא לרבנן. כי הסעודה באה על גמר של דבר וכל מסכתא מטרוניתא איהי לגרמה, וכן סעודת נישואין על שנגמרה ונשלמה צורת האדם דזכר ונקבה בראם, וכן לדעתי זהו הענין של סעודת שבת, שכמו אז היה גמר וחותם הבריאה כמ"ש ויכולו השמים והארץ וכל צבאם, כמו כן בכל שבת. כבש"ס תענית (כו' ע"ב) שלא היו מתענין ביום א' מפני שהוא שלישי ליצירה, ובאשר בכל שבת נשלמה הבריאה ע"כ באה בו הסעודה, ע"ש.

בשו"ת שם משמעון (לרבי שמעון פאללאק, או"ח ח"ב סי' יד', י"ל בשנת ברומניה בשנת תרצ"ב) כתב: ועוד יש לומר בזה דבר חדש, דהא יום שמסיימים בו התורה או אפי' מסכתא הוא ודאי יו"ט, כמבואר בש"ס ופוסקים בכמה מקומות, וכן מצינו במד"ר ריש קהלת שהובא ג"כ באו"ח סי' תרס"ט שעושין סעודה לגמרה של תורה, והיו"ט של חמשה עשר באב הוא ג"כ מצד שהוא הסיום של הכרתת עצים למערכה שמהאי טעמא נקרא יום זה תבר מגל כמ"ש סוף תענית. ולפענ"ד הענין של סעודת לווית מלכא

במוצש"ק הוא ג"כ מהאי טעמא לפי שאז הוא סיום למצות שבת ולסעודתיה וכדומה, ע"ש. בשו"ת מבשר טוב (או"ח סי' מא', אות ג') ביאר, דכל הענין הזה של סיום איזה דבר מצוה, מאיזה מין שיהיה היא כעין הודיה ושבת להש"ת שזכה לגמור הדבר מצוה שהתחיל ושחביבה עליו, כמו שבהתחלתן מברך על המצוות עובר לעשייתן ופעמים גם עם ברכת שהחינו, כמו היכן שצונו ע"ז. וזהו לפניה, כן אדם צריך להודות להקב"ה כשזכה לגמור אותה מצוה, ע"ש.

יח. מי שסיים מסכת שלא כסדר, וכגון שלמד פרק ראשון ופרק אחרון, ואחר כך השלים הפרקים האמצעיים, עושה סעודת סיום³³. ואת הסיום עצמו יעשה בסוף הפרק אחרון³⁴.

יט. אפשר לעשות סעודת סיום אחת על שתי מסכתות, ואין בזה משום דינא דאין עושין מצוות חבילות³⁵.

כ. כשמגיעים לסוף המסכת, אפשר לשייר מעט עד שעת הכושר³⁶. ויש מי שחולק³⁷.

---

33. שו"ת מנחת יצחק (ח"ב סי' צג') וז"ל: וע"ד אשר למד המסכת שלא כסדר, לפענ"ד בודאי אינו מעכב, דהרי מצות ת"ת מקיים בכל אופן שלומד וכו', וממילא כיון שבצירוף ממה שלמד בתחלתו וסופו, סיים כל המסכת, ויש שמחת הנפש שזכה לזה, ממילא הוי סעודת מצוה, ע"ש. וכ"כ בשו"ת בצל החכמה (ח"ב סי' כח') וז"ל: על כן גם אם השלים איזו מסכת שלא כסדרה נלענ"ד פשוט דשייך בה הדין המבואר ברמ"א (יור"ד סימן רמ"ו סעי' כו') שמצוה לשמוח ולעשות סעודה כשמסיים מסכתא. וה"ה שנחשב זה לסעודת סיום מסכת לענין להתיר לאכול בה בשר ולשתות יין בימים שמר"ה אב ואילך עיין רמ"א (או"ח סי' תקנ"א סעי' י'). וממילא דנחשב גם סיום מסכת לפטור ע"י הבכורים מתענית בכורים בערב פסח כמנהגנו וכמבואר באחרונים לשו"ע או"ח (סימן ת"ע).

³⁴ שו"ת בצל החכמה (שם) וז"ל: ומ"מ לכתחילה ה' טוב להשאיר קצת בסוף המסכת כדי לסיים בו בצבור (עיין ש"ך יורה דעה שם סקכ"ז), כי לסיים בצבור בפרק שבאמצע המסכת הוא דבר התמוה לרבים, ויחשבו שאפשר לעשות סעודת סיום לפטור בכורים מתענית בער"פ גם באמצע המסכת, אבל בודאי שאין זה מעכב וכמש"כ דלא בעינן בזה כסדרן.

35. שדי חמד (מערכת האל"ף, כללים, עמ' 274). וז"ל: מה שנסתפקו הרבנים בשו"ת קרית ארבע דף ק"ס ע"ד שגמרו שתי מסכתות אם יכולים לעשות יומא טבא חדא לתרוייהו, או איכא בזה משום מצוות חבילות, וכתב על דבריהם דאין ענין מצוות חבילות לכאן, דרבנן דקו בלישנייהו אין עושין דוקא בעשיית שתי מצוות וכו', אבל זה שעושה סעודה אחת ומכוין בלבו שתעלה לכאן ולכאן אין שייך בזה משום מצוות חבילות, ע"ש.

³⁶ וז"ל שו"ת מהר"ם מינץ (סי' קיט'). מובא בש"ך יור"ד סי' רמ"ו ס"ק כז'): רב או ראש ישיבה שהוא לומד מסכתא עם חביריו ותלמידיו וכשבאו לסוף המסכתא, ישייר מעט בסוף עד שעת הכושר, יומא דראוי לתקן סעודה נאה לכבוד התורה ותלמידיהו, ואז ראוי לקבץ כל הקהל כשבא הרב לסיים, כל מי שראוי לבא לסיום המסכתא. וסמך יש במסכת אבות: ההולך ואינו עושה שכר הליכה בידו וגו', ולכך נהגו כל בעלי בתים לילך על הישיבה בתחילת התו' זמן בישיבה ראשונה, ולכך מנהג להודיעם כשבא הרב לסיים המסכתא, כדי שיבואו הבעלי בתים גם כן לסיומא, ואז יהיו שמה תחילה וסוף. עוד טעם אחר שהוא כבוד התורה כשיש שם אסיפת עם, כדאיתא מעין זה במרדכי בסוף הניזקין וז"ל: יכולין לקרות לחתן תורה או לחתן בראשית כהן או לוי דשאני התם דכבר קראו ה' כמשפט היום כו', וגם ברוב מקומות ישראל הולכים עמהם חשובים הקהל על המגדל עכ"ל. ש"מ לכבוד סיום התורה הולכים. ה"נ מקבצים רוב עם לכבוד התורה, ע"ש. ובשו"ת רבי טיאה ווייל (אב"ד קרלסרוא. בנו של בעל הקרבן נתנאל. תשובה לח' – באה"ד) כתב, יכול אדם לשייר פורתא ממסכתא וסיום ביום אשר יישר בעיניו, ע"ש. ובערוך השולחן (יור"ד סי' רמ"ו סעי' מד' – באה"ד) כתב: ומשמע במ"ק (ט' א') שביכולת לשייר מעט מהסיום על איזה יום המוכשר ע"ש. וכ"כ בספר כף החיים (סי' תקנ"א, קס"א) וכתב עוד, רק שלא ילך בטל עבור זה ויעסוק בענין אחר תמורתו.

יש שהעידו משמיה דמרן החזון איש זצ"ל שאעפ"י שאמרו שמותר להמתין לזמן שיתאים בעבורו לעשיית הסיום, מכל מקום אין ראוי שימתין זמן מרובה כמו חודשיים ימים, והזמן שהיה נכון להמתין הוא כשבועיים, (ר"נ רוגזניצקי - ספר מעשה איש ח"ד עמ' פד').

³⁷ בשו"ת שנות חיים (לרבי שלמה קלוגר, תשובה קעג'). י"ל בלבוב בשנת תרט"ז) כתב, הנה בחיבורי בפנים הבאתי את דברי הש"ך (שהבאנו בהערה הקודמת שכתב בשם שו"ת מהר"ם מינץ), שמותר לעכב סיום מסכת עד שעת הכושר. אך כעת ראיתי מפורש להיפוך ממדרש קהלת (פרשה ז' כ') עה"פ (שם ז' יד'): ביום

סדר הסיום

כא. יש מי שאומר, שטוב להתענות קודם סיום מסכתא³⁸.

כב. יש מי שאומר, שקודם הסיום יאמר המסיים: הריני מוכן ומזומן לעשות יומא טבא לרבנן כמו שתקנו חז"ל ואסמכוה אקרא, שנא' ויבא לירושלים ויעמוד לפני הארון ויעש משתה לעבדיו. מכאן שעושין סעודה לגמרה של תורה³⁹.

כג. אם כבר סיים את המסכת, ואחר כך באו אנשים נוספים וחפצים שיסיים עמהם ג"כ, יש מי שאומר שיכול לסיים שוב אפילו כמה פעמים⁴⁰.

טובה היה בטוב וגו'. אם נזדמן לך יום טוב תהא עושה אותו מיד, עכ"ל המדרש. א"כ מוכח להיפוך דאין לעכב סיום מסכת עד שעת הכושר, רק מחוייב לעשותו מיד דלא כדעת הש"ך הנ"ל. עי' בספר ויצבר יוסף סי' ח' אות ב'.

³⁸ ספר מעבר יבק (לרבי אהרן ברכיה ממודינה, שפתי רננות פכ"ט, י"ל בוילנא בשנת תר"כ).

³⁹ ספר אור השנים, לרבי אריה ליב עפשטיין, אבד"ק קעניגסבערג. עמ' לח', י"ל בווראנוב בשנת תרצ"ט.

⁴⁰ ספר אוצר י"ד החיים (סי' תקס"ט), וראיתו מגמ' יומא פז' ע"א וע"ב, ע"ש.

כד. אחר שסיים המסכת אומר ג' פעמים: הדרן עלך⁴¹ מסכת פלוני⁴² והדרך עלן, דעתן עלך מסכת פלוני ודעתך עלן, לא נתנשי מינך מסכת פלוני ולא תתנשי מינן לא בעלמא הדין ולא בעלמא דאתי⁴³.

⁴¹ ספר האשכול, הלכות ספר תורה, סי' יד', ע"ש. וז"ל שו"ת מהר"ם מינץ (סי' קיט'): וכך מתחילין (הסיום), הדרן עלך הדרן עלן. דעתן עלך דעתך עלן לא ניזוז מינך ולא תיזוז מינן לא תינשא' מינן ולא נינשיה מינך לא בעלמא הדין ולא לעלמא דאתא בסייעתא דשמיא, ע"ש [ועוד כתב בסי' פה – באה"ד: וכן אנו נהגינן דלאחר סיום הספר עונים הקהל בקול רם חזק, וטעמא של אותו מנהג, כמו שכתב אחר כל פרק או אחר סיום המסכת הדרין עלך, כלומר מאחר דסיימו הפרק או המסכת השמר לך פן תשכח את הדברים כו', חזור בהן שלא תשכח, או כמו שנהגו לומר לחזן ישר כחך, כלומר גמרת מצוותך, יהי רצון שתזכה לומר יתר מצוות, וה"נ פ"א סימת החומש יישר כחך, א"כ הקהל קוראים בקול רם שנסיים החומש, ע"ש]. ובספר קיצור של"ה עמ' קצט' כתב: מצאתי כתבו נדפס במשניות הנדפסת שנת ת"ו באמשטרדם מה לומר אחר סיום מסכתא וכו' הדרן עלך וכו', ע"ש עוד משכ"ב. עי' בפרמ"ג (א"א) סי' קלט' ס"ק יד'. ובהגה' רבי יוסף זכריה שטערן, סוף מס' ברכות. [כתב בספר שבלי הלקט (סדר חג הסוכות – סי' שעב'): ואחר שהשלים קריאתו עד לעיני כל ישראל אינו חותם מיד, אלא עומדין כל הצבור על רגליהן, והחזן אוחז ספר תורה בזרועו ואומר [שלשה פעמים] זכינן להשלים לשלום ונזכה להתחיל ולהשלים לשלום ועונין אחריו ג' פעמים, ע"ש].

⁴² כתב בספר תקנות ותפלות (לרבי שלמה צבי שיק. שער ג'. י"ל במונקאטש בשנת תר"נ), חכמי המשנה כאשר סיימו מסכתא, כתבו פעם 'נשלמה מסכת פלונית', ופעם כתבו 'סליק מסכתא פלונית'. וידוע כי 'סליק' הוא סוף. ו'נשלם' הוא שנגמר בשלימות. וא"כ מדוע כתבו פעם סליק ופעם נשלם? למשל בסיום מס' ברכות, וכן בפאה חתמו 'סליק', ואילו במס' שביעית חתמו 'נשלמה'. וכן ביומא חתמו סליק, ובר"ה נשלמה וכן הלאה? **ואמרתי בס"ד** דבר נכון, הנה אמרו חזו"ל, שלא לסיים בדבר רע (עי' ירושלמי, מגילה פ"ג ה"ז), ובזה אמרתי דבר חדש, בסוף המשנה במס' ברכות איתא, ואומר (תהלים קיט' ככו'): עת לעשות לה' הפרו תורתך. עת לעשות לה', ע"כ. וכל המפרשים טרחו ויגעו מאז לבאר ולפרש מה הכריח את רבי נתן להפוך הקרא, דוד לא אמרה והוא אמרה? ב' מה חידוש מצא בהיפוכו מה שלא מצא ביושר? אך יען דאיתא בב"מ (פו'), שעד רבי ורבי נתן למדו הכל בע"פ, ולא היו המשניות סדורות לפרקים ולמסכתות. והם סידרו אותם כמו שהם לפנינו, ע"ש. ומעתה כאשר סודר המשנה האחרונה ממס' ברכות שמסיים עת לעשות לה' הפרו תורתך, וא"כ הסיום יהיה בדבר רע, לכך היפך רבי נתן הקרא כדי לסיים עת לעשות לה', ויהי' הסיום בדבר טוב בשמו יתברך. **ומעתה ראה**, במקום שחכמי המשנה היו מוכרחים לסיים בדבר לא טוב, שם לא כתבו 'נשלמה' אלא 'סליק', היות שכאן הוא סוף המסכתא, אך הלומד לא יסיים פה, כי אל תעמוד בדבר רע אמר החכם מכל אדם, לזאת נתנו עיצה 'הדרן עלך', או להתחיל מיד מסכתא האחרת. אך במקום שסיימו בדבר טוב, שם כתבו 'נשלמה', היות שפה נשלם ופה יכול לסיים מבלי לחזור על הפרק או על המסכתא. ולכך במס' ברכות שסיימו בדבר לא טוב, בקרא: 'הפרו תורתך', וכן בפאה שמסיימין מדליקין בבית האבל, ועוד מסכתות כנ"ל, כתבו 'סליק'. ובמס' שביעית שמסיים 'רוח המקום נוחה ממנו', ועוד מסכתות כנ"ל, כתבו 'נשלמה', לפי שסיימו בדבר טוב. ובמקום שסיימו בדבר לא טוב כתבו 'הדרן עלך' וכו"ל. אך האחרונים שלא ידעו הטעם, או שמאיזה טעם אחר תיקנו לומר 'הדרן עלך' בכל סיום, הן במסכתא שסופה דבר רע או במסכתא שסופה דברי נחמה וברכה, ע"ש.

⁴³ קודם נוסח הסיום הנדפס בגמרות שלפנינו כתוב, שאחר השלמת המסכת יאמר הנוסח הדרן וכו', ויועיל לזכרון שלא ישכח לימודו מהרה בעזה"י. כ"כ ספר קיצור של"ה שם.

וביאר בספר החיים (לרבי חיים מווידבורג, אחי מהר"ל – ספר זכיות חלק א' פרק ב') וז"ל: ולפי שהתלמוד אינו מהודר רק אצל ישראל, וכן ישראל אינם מהודרים לפני השם יתברך רק בשביל התורה

שבעל פה שהיא הסי' המובהק המבהיק בין ישראל לעמים כמו שאפרש בסמוך, על כן אנו נוהגים לומר בכל סיום מסכת הדרן עלך והדרך עלן, גם אם אין מי שנותן דעתו על התורה שבעל פה שלא תשכח חס ושלום רק אנו, וזה דעתן עלך, וכן התורה שבעל פה הוא המגינה על ישראל, ולכך נקראת גמר"א שהיא ר"ת של ג'בריאל מ'יכאל ר'פאל א'וריאל, לומר כי העוסק בגמרא חונה מלאך ה' סביב לו להצילו מימינו מיכאל ומשמאלו גבריאל, ומלפניו אוריאל, ומאחוריו רפאל, ועל ראשו שכינת אל הבוחר בדברי חכמים. וזהו דעתך עלן, כלומר השגחתך עלן, והואיל וישראל והתורה שבעל פה הן שני תאמי צבייה ראוי שלא יתנשו זה מזה לא בעלמא דין ולא בעלמא דאתי, ע"ש. כתב בספר ברכת אברהם (לרבי אברהם הכהן, סוף מסכת ברכות. י"ל ב-אי ג'רבה בשנת תרצ"ג), מה שנוהגין לומר בסוף כל מסכתא הדרן עלך וכו', ראיתי שכל המפרשים ז"ל הבינו הדרן מלשון חזרה, לע"ד הפי' האמיתי הוא מלשון הוד והדר וכמו שידוע שההדר של התורה על לומדיה שאין קיום ח"ו לתורה בלי לומדים וכן הדר הלומדים על התורה, והיינו שאומרים הדרן עלך וכו' שההדר שלנו עליך והדרך עלינו וכו' כנ"ל, ושוב ראיתי שכן פירש בספר החיים למהר"ל ז"ל ע"ש. גם מצאתי ראייה מספקת לפי זה בס' מגיד מישרים למרן בפ' וזאת הברכה שכ' וז"ל: הדרי עלך והדרך עלי זיוי עלך וזיוך עלי לא אתנשי מינך וכו' ע"ש. ואולי כל המפרשים ז"ל שפי' לשון חזרה אינו אלא לחידוד ופולפול בעלמא אבל הם מודים דהפשט והאמת הוא כמ"ש, גם ממקומו הוא מוכרע דא"כ הל"ל והדרת עלן לא והדרך, ועם שי"ל דה"ק והחזרה שלך היא עלינו הוא דוחק דהיכן מצינו חזרה מיוחדת לישראל או לתורה וז"פ לע"ד. ולהיות שהמפרשים ז"ל דרכו בו מלשון חזרה, גם אנכי בעניותי בסוף הלבוש (א"ה: בין חכמי ג'רבה היה נהוג לדרוש בסיום מסכת, והיו קוראים לדרשה זו "לבוש") של מסכתא זו שאכתוב בס"ד אח"ז אכתוב פי' הדרן עלך כפי דרך זה בס"ד. אמנם בספר אוצר דינים ומנהגים (לרבי יהודה דוד אייזענשטיין, ערך סיום. י"ל בשנת תרע"ז) כתב, יש מפרשים הדרן מלשון זיו הוד והדר, ואין לו כוונה כלל, כי מהו הדרן עלך. ונראה ששם הדרן כאן הוא מלשון הדרא שוב וחזור, כלומר שעוד נשוב ונחזור ללמוד המסכתא הזאת. ואין פטירה עולמית רק פרוד לפי שעה, ונקוה כי אנחנו נשוב אליך ואתה תשוב אלינו כמה פעמים, ע"ש.

בספר נהורא דאורייתא (מאמר שביעי, פי"ג) כתב: ונקבע נוסח ארמי בכל סיום פרק בלשון הדרן עלך. פי' שנחזור לך, כי לא תשתכח מפניו. ובסיום המכתא אומרים: הדרן עלך והדרך עלן, נגד מ"ש: אם תעזבני יום יומיים אעזבך. אבל אנחנו לא נעזוב אותך ונחזור לך ואתה תחזור לנו. דעתן עלך ודעתך עלן, כאשה שדעתה על בעלה. לא ניתנשו מינך, שהתורה תגן עלינו ולא נשכח המסכתא שלמדנו לא בעולם הזה ולא בעולם הבא. ואומרים ג"פ לחזק ולכפול הברכה, ע"ש. עי' בספר פרי לצדיק, ל"ג בעומר, אות ז'. ועי' בהסכמת רא"ז מלצר לספר 'הדר יצחק', לרבי יצחק ווידלר. בקונטרס מנחת תודה (עמ' יט') מובא, שהגר"ח קנייבסקי שליט"א אומר 'הדרן' כשמסיים רמב"ם וש"ע, וביאר שאומר ההדרן כיון דהוי כתפילה.

בספר מנהגי ארץ ישראל הלכות שמיני עצרת ושמחת תורה - אות ח' כתב: בארץ ישראל כשמשלימין על החמישה ספרים ביום שמחת תורה אומרים "חזק", ואחר כך אומרים "הדרן עלך אורייתא קדישתא והדרך עלן אורייתא קדישתא, דעתן עלך ודעתך עלן אורייתא קדישתא לא ניתנשי מינך ולא תתנשי מינך לא בעלמא הדין ולא בעלמא דאתי", ונוהגים לומר כן שלשה פעמים ואומרים אחר זה תפילה קצרה המתחילה ויהא רעוא. עי' בכף החיים סי' תרס"ט ו'.

רבי יוסף שלמה כהנמן מייסד ישיבת פוניבז', נשא דרשתו באחד "ההדרנים" בארץ ישראל, שנערך לרגל סיום מסכתא, והתעכב במילים "הדרן עלך והדרך

כה. אח"כ, מתפללין: יהי רצון מלפניך ה"א וא"א שתהא תורתך אומנותנו בעולם הזה ותהא⁴⁴ עמנו לעולם הבא⁴⁵.
כו. אח"כ מזכירים עשרה בני דרב פפא⁴⁶.

עלו, דעתן עלך וכו', והרחיב דיבורו מענין העגועים לתורה. להמחשת הדבר השתמש בציור מימי פרידתו האחרונה ערב השואה כשעזב את פוניבז' וכה היו דבריו: "נפרדתי מידידים יקרים בבית המדרש, אך אח"כ כשעמדתי לצאת מן הבית נאספו שוב להיפרד ממני, ופעם נוספת באו כשהייתי כבר בתחנת הרכבת, לפני עזיבתי את העיר כי קשתה עליהם הפרידה- והיו כאלה שהמשיכו אתי עד קובנא, עיר היציאה מתחומי המדינה, ואף כשהקרונות התחילו לנוע ליוו אותי האנשים במבטיהם, לא נפרדו סופית כל עוד יכלו לראות מרחוק", כיוצא בזה, המשיך, והרבה יותר מזה, הקשר הנפשי בין איש יהודי והתורה אינו יכול בשום אופן להיפרד ממנה, ואף בעת שנגזר עליהם להיפרד זמנית, כפי שנדמה במבט שטחי, הרי "הדרן עלך והדרך עלן" - כל אחד מהם מחזר אחרי השני ושב אליו, באין יכולת להפרד ממנו פרידה מוחלטת, וגם כשהפרידה היא עובדה ומציאות הרי "דעתן עלך" בלא הסח הדעת. (ספר הרב מפוניבז' - חלק ג' עמ' ה').

⁴⁴ פ"ה התורה תהא עמנו - ספר נהורא דאורייתא שם. ובספר האשכול (הל' ס"ת ס"ד). הנוסח הוא: שתהא תורתך אומנותנו בעולם הזה ולא תשכח מפינו לעולם הבא.
⁴⁵ ספר האשכול שם. ספר קצור של"ה שם. ספר נהורא דאורייתא שם.

⁴⁶ כתב בספר האשכול (שם): נשאל רב האי בעסק עשרה בני רב פפא שמסדרין ת"ח שמותיקן כד מסיימי פרקין וכו', ואמרו כי יש קבלה להסיר שכחה, לפיכך כשאדם גורס פרק ומחזיר עליו כמנהג, דרגילי רבנן למימר: הדר מר עלה, הדרנא עלך, אומר אח"כ זה הסימן, ע"ש. בשו"ת מהר"ם מיניץ (שם) בנוסח הסיום אחר הזכרת י' בני רב פפא כתב: זכותן יעמד לנו. בריך רחמנא דסייעתן, י"ר דנזכה ללמוד בישיבה של מעלה עם שאר צדיקי עולם. ובספר מנהגי וורמיישא (ח"ב עמ' קיט' ס"ר רסג') כתב, ואח"כ אומרים בר פפא, כמו שהמה נדפסים סוף מסכתא.

בספר ים של שלמה (סוף מסכת בבא קמא) הביא דרוש לסיום מסכתא מאת הרמ"א, וז"ל: דרוש נאה וכונה גדולה. לסיום מסכתא מהמאור הגולה: הנה מה שנוהגין ורגילין אנו להזכיר בסיום כל מסכתא רב פפא עם עשרה בניו, שהיו מאירים וגדולים בתורה, ע"י שהיה עושה להם סעודה בסיום המסכתא, כי עשיר היה, והיה מחזיק לעוסקי התורה. לכן זכה שמזכירין אותו עם עשרה בניו, הרומזים כאלו הוזכרו עשרת הדברות, ע"ש שביאר איך מרומזים בשמותם עשרת הדברות. (א"ה: ויל"ע, דבנוסחאות שלפנינו רק את עשרת בני דרב פפא מזכירים בסיום ולא את רב פפא עצמו, אלא אותם שהיו בניו, ודו"ק). ועוד כתב, וכמו שמתחילין אחר סיום התורה בשמחת תורה בראשית שאין עומדין על הפרק, וכן בסיום התורה אין עומדים, כדי שלא ליתן פתחון פה לשטן לקטרג, לומר שכבר סיימו התורה, ומבטלין ח"ו מהתורה. לכן מתחילין מיד, וחוזרין לעסוק בתורה, לקרות מבראשית. ולזה ירמזו בני רב פפא

בעשרה שמות אלו, כנגד העשרה מאמרות, שבהן נברא העולם, בשביל התורה הנקראת ראשית. וארז"ל (ר"ה לב' ע"א), בראשית נמי מאמר א' הוא, ע"ש שביאר איך נרמזו בשמותם.

בעל שושני לקט מביא בשם שלשלת היוחסין, דאליהו ז"ל נתגלה לתנא אחד ואמר לו, שמי שמורגל להזכיר להזכיר בפיו את שמם (של עשרה בני דרב פפא), יש לו הצלחה לזכרון, וכתב שנראה לו דמזה הטעם נתקן להזכיר שמותם בסיום מסכתא (מובא בספר אוצר כל מנהגי ישורון עמוד סה', ע"ש). ובספר סדר הדורות (לרבי יחיאל היילפרין, אבד"ק מינסק - תנאים ואמוראים אות פ'. י"ל בווארשא בשנת תרל"ז): כתב מספר יוחסין שקבל מאביו, שקיבל מחכמים וזקנים, שמועילים לשכחה ויאמרו אותם ז' פעמים והסגולה כזכירת אליהו, עכ"ל. ובספר המטעמים החדש (מערכת לימוד) הביא מספר שארית יוסף טעם לאמירת י' בני דרב פפא, לפי שהיו בני רב פפא בסיומא דסידור הש"ס אשר סדרו רבינא ורב אשי, ולהם ניתנו כל מסכת לבקר ולשום עין היש בה משגה אם אין, ולאחר שבקרו והגיהו כל מסכת חתמו את עצמם בשמם, למען תהא לעדה כי ברורה ונקיה היא, ובהמשך הזמן נתערבו שמותם באותו נוסח התפלה שאומרים אחר הסיום המתחלת יהי רצון וכו' ותהא עמנו לעולם הבא. או נוכל לומר כשסיימו בני רב פפא הבקורת של כל מסכת וגמרו עיונם בקדושה ובטהרה נשאו עיניהם לשמים וכללו הזכרת שמם בתפלה וצלותא אשר התורה תהא אומנתם ועמהם לעולם הבא.

ובהדרן שבסוף ספר ניצוצי אור (לר"ר מרגליות) כתב: מצאתי בספר הכריתות לר"ש מקינון, חלק דורות האמוראים שער ב' שהביא, כי בשנת ד' אלפים ק"ג ליצירה שהיא תרס"ג לשטרות נהרגו בני רב פפא על קידוש השם, ונראה שזהו יסוד מנהג הזכרת שמותיהם בסיום, אחרי שידענו כי במתיבתא דרב פפא תני שיתא סדרי משנה תליסר זימני (ע' ברכות כ' ע"א), והנה אחר קריאת התורה מזכירים נשמות וביחוד של אלו שנהרגו על קידוש השם, כן הוקבע במתיבתא דרב פפא בכל פעם שסיימו שיתא סדרי להזכיר נשמות האחים הקדושים בני רב פפא, ומני אז הוקבע לדורות.

בספר הדר יצחק (עמ' קמט') כתב: טעם מה שזכה רב פפא להני עשרה בני' שהיו מאירים וגדולים בתורה, שמעתי מהרש"א פולנסקי שליט"א (זצ"ל, הנקרא בירושלים 'טעפליקער רב') הרב דבית ישראל בירושלים עיה"ק, זהו כנגד עשרה דבריא בחילוקי דעות דרבנן שמצינו בש"ס שהיה רב פפא חושש לתרווייהו ואמר בלשון הלכך, ה"ה: ברכות נט' ע"א. שם ס' ע"ב. שבת כ' ע"א. מגילה כא' ע"ב. תענית ו' ע"ב. שם כט' ע"א. יבמות ע"א ע"ב. סוטה מ' ע"א. חולין מו' ע"א. שם סה' ע"ב. וידוע מה שאמרו חז"ל בגמ' שבת (כ"ג ע"א), האי מאן דרחים רבנן הויין ליה בנין רבנן. ורב פפא דהיה חושש לכולהו ואמר בלשון הלכך דהוה רחים רבנן, לזה הטעם זכה רב פפא לעשרה בני' דהוו רבנן, ולהזכירם ג"כ בסיומי המסכתות הש"ס, ע"ש. ובספר פרי לצדיק - ל"ג בעומר - אות ו'. ובשו"ת פאר ישראל (לרבי ישראל הארניך, אבד"ק וויקוב. סי' יג' קונטרס בני דרב פפא, י"ל בטשערנאוויץ בשנת תרצ"ה) שביאר

כז. אח"כ מתפללין: הערב נא ה"א וכו'. ומקצת פסוקים של רחמים⁴⁷. ואומרים הודאה⁴⁸ של רבי נחוניא בן הקנה⁴⁹. ואח"כ מתפללין על העתיד⁵⁰. כח. טוב לחזור אחר מנין בכדי לומר⁵¹ קדיש⁵².

טעם להזכרת בני רב פפא בסיום על דרך הפלפול והחריפות. ובספר וילקט יוסף (לרבי יוסף הכהן שווארטץ, ח"ג סי' נז' וסי' צג'. י"ל בפאקש בשנת תרס"א. ובשו"ת שם משמעון או"ח סי' ט', ובחור"מ סי' ב' בהגה"ה. ובשו"ת רשב"ן לרבי שלמה צבי שיק, מקארצאג. או"ח סי' ס"א. י"ל במונקאטש בשנת תר"ס. עי' בהגה' רבי יוסף זכריה שטערן, סוף מס' ברכות. וע"ע בקונטרס מראה מקום שבספר שיח השדה עמ' ו'. ובירחון סיני – לג', אלול תשי"ג, עמ' סא'.
47 ספר קיצור של"ה שם.

48 ברכות כח' ע"ב. עי' בספרי 'שערי בית המדרש' על תפלת רבי נחוניא בן הקנה.

49 ספר קיצור של"ה שם, עי' שם מש"כ עוד לומר. וע"ע שם בענין ברכת המזון עמ' עג'. כתב בספר החיים (שם): ולהיות שהתלמוד אינו חביב ומהודר כל כך רק אצל בעלי התורה אבל לא אצל יושבי הקרנות, על כן אנו מודים ששם חלקנו מיושבי בית המדרש ולא שם חלקנו מיושבי הקרנות, ואנו רואים שהלוחות הראשונים שכתבם השם יתברך נשתברו ולא נתקיימו רק הלוחות האחרונות שכתבם משה רמז שדברי תורה עתידים שאינם מתקיימים רק על ידי כתיבת בשר ודם הוא כתיבת תורה שבעל פה, ולא נאמר ג"כ טוב רק בדברות האחרונות שנאמר בהם למען ייטב לך, ע"ש. עי' בספר נהורא דאורייתא שם. וע"ע בשו"ת תורה לשמה (לבעל ה'בן איש חי') שאלה תקכ"ד.

50 יהי רצון וכו' כשם שעזרתני לסיים וכו', כן תעזרני להתחיל וכו' – ספר נהורא דאורייתא שם.

51 שו"ת מהר"ם מינץ שם. בספר מנהגי מהר"ש (מנוישטט, סי' פט') כתב ראיתי ממה"ר שלום ז"ל שלאחר שסיים המסכתא, כשלא סיים בפסוקים אמר האי: א"ר אלעזר א"ר חנינא ת"ח כו, כדי לומר קדיש על פסוקים. עי' בספר נהורא דאורייתא שם.

52 בעלמא די הוא דעתיד לאתחדתא וכו'. עי' מס' סופרים יט' ב'. ובשו"ע יור"ד סי' שעו' סעי' ד'. ובספר גשר החיים ח"ב עמ' קצט'. וז"ל הרמב"ם (אהבה – סדר התפילות): כל עשרה מישראל או יתר שהיו עוסקין בתלמוד תורה שבעל פה ואפילו במדרשות או בהגדות, כשהן מסיימין אומר אחד קדיש בנוסח זה: יתגדל ויתקדש שמיא רבה דעתיד לחדתא עלמא וכו' ע"ש. עי' מ"ב סי' נד' ס"ק ט'. שינויי נוסחאות ישנם בקדיש זה בתחילתו, עי' במס' סופרים וברמב"ם שם. ובסיומי המסכתות שנדפסו בוואנזיבעך שנת תק"ב. ובתלמוד ירושלמי שנדפס בזיטאמיר שנת תרכ"ה. ובמסכתות שלפנינו 'ווילנא'. אמנם בכמה דפוסים נדפס לומר אחר נוסח הסיום קדיש דרבנן (ללא התוספת בתחילה) כך הוא בדפו"ר ונציה, ר"פ. ובדפוס סלאוויטא תקס"א. ובדפוס בקאפוסט תקע"ז.

בספר מנהגים דק"ק וורמיישא (לרבי יוזפא שמש, סי' רס"ב - רס"ג) כתב, שהקדיש על הסיום נמכר ככל קדישי הסיום מסכתא כנהוג. וגם דמי הקדיש היו לסיוע סעודת הסיום, ובהמשך דבריו כתב עוד, ומוכרין הקדיש קודם שאומרים הפפא (עשרה בני דרבי פפא) ודמי הקדיש גם המה באין לסיועת הסעודה וכו' שכל החתנים, הן המה של הדרים פה, או אחרים אשר לפי כפי שעה עתה פה עמנו, מחויבים לתת לסעודת הסיום, כאשר יוכלו למצוא פשר דבר עם הגבאים. והגבאים אל יתפשרו עם שום אדם אם לא בידעת הרב, ע"ש.

כט. יש מי שאומר שגם אם למסיים המסכתא יש הורים, בכ"א יכול לומר הקדיש⁵³. ויש מי שחולק⁵⁴.

ל. אחר שסיים מסכת אחת מתחיל מיד בלימוד מסכת חדשה⁵⁵.
לא. נוהגים בסיום מסכת לומר איזה דרוש⁵⁶ לנעוץ סופה בהתחלתה⁵⁷ "הדרן עלך"⁵⁸.

לב. גם מי שלא סיים המסכתא מצוה רבה שישמח עם המסיים⁵⁹.

---

⁵³ ספר אבן השהם ומאירת עינים, לרבי אליקים געץ. שאלה כ'. י"ל בדיהרן פארט בשנת תצ"ג.
⁵⁴ בספר הליכות שלמה (תפילה- עמ' קמא'-אורחות הלכה הע' מס' 48) מובא, שהגרש"ז אויערבך הורה שמי שהוריו בחיים אין ראוי שיאמר הקדיש, הואיל ונזכר שם בפירוש ענין תחית המתים "ולאחיא מתיא ולאסקא יתהון לחיי עלמא". ועי"ש.

⁵⁵ מהרש"א בחידושי אגדות במסכת ע"ז (יט' ע"א) ע"פ הגמרא שם: לוי ורבי שמעון ברבי [בנו של רבי] יתבו קמיה [ישבו לפני] דרבי [רבם] וקא פסקי סידרא [למדו מקרא] סליק ספרא [סיימו את אחד מן הספרים ללמוד ודנו ביניהם באיזה ספר להמשיך ללמוד] לוי אמר לייתו [לן] משלי [נלמד בספר משלי] ר"ש ברבי אמר לייתו [לן] תילים [תהילים – נלמד ספר תהילים] וכו'. וכתב המהרש"א: מדנקט לה בכי האי גוונא דסליק ספרא, נראה דאשמעינן שבשעה שמסיימין ספר אחד יש להתחיל ספר האחר כמו שאנו עושין בשמחת תורה ע"פ המדרש מפני קטרוג השטן. [כתב הטור (או"ח סי' תרס"ט – באה"ד): ובשלישי מתחיל בראשית וקורין אותו שמחת תורה לפי שמסיימין בו התורה, וראוי לשמוח בסיומה ורגילין להתחיל מיד בראשית, כדי שלא יהא פתחון פה לשטן לקטרג לומר כבר סיימו אותה ואינם רוצים לקרותה עוד]. וכ"ה בספר מנהגי וורמיישא ח"ב עמ' קיח', ע"ש. ע"י בפירוש (על סדור המנהגים, לרבי יצחק אייזיק טירנויא) תולדות אסתר (לרבי שלמה צבי שיק, י"ל במונקאטש – מנהג של סוכות אות לה')

⁵⁶ בסעודת מצוה אומרים ד"ת על השולחן ומסיימים עם ביאת המשיח ובנין ירושלים כדי להזכיר החורבן שלא יהיה קטרוג על שמחת המשתה. (ספר טעמי המנהגים, קו"א עמ' שפ"ו, ע"ש).

⁵⁷ בספר מנהגי וורמיישא (ח"ב עמ' קיט') כתב, שהרב היה אומר הדרשה, ע"ש. ובספר אהבת יעקב (נמצא בחיבור אהבת יעקב בסוף ספר מעיל יעקב עמ"ס מעילה - דיני סיום המסכתא, עמ' רנ"א) כתב: בסיום המסכתא נוהגים פה אי ג'רבה לבאר את המשנה האחרונה בדרך דרוש. וקוראים אותו לבוש. ועוד כתב, גם נוהגים שהחכמים והתלמידים כל אחד אומר איזה דבר חדש אם בחידושי הש"ס אם בחידושי תנ"ך וכו', ע"ש. ובספר מטה אהרן (עמ' רט"ו) כתב: מנהג ישן נושן הוא לקשר (בסיום) סוף כל מסכתא לראשה של המסכתא השנית הצריכים להתחיל. ועי"ש עוד מה שכתב.

⁵⁸ ספר טעמי המנהגים עמ' תקכ"ט. וע"ע בספר הדר יצחק, עמ' יא'.

⁵⁹ ים של שלמה שם, וטעמו, משום דאמרינן בגמ' שבת (ק"ח ע"ב), אמר אביי תיתי לי דכי חזינא צורבא דרבנן דשלים מסכתיה עבידנא יומא טבא לרבנן, ומהא משמע דאפי' מי שלא סיים מסכתא זו מצוה רבה שישמח עם המסיים, דהא אביי אע"ג דהוא גופא לא סיים, אפילו הכי עביד יומא טבא לרבנן, ומשמע שהיה מזמין אף אחרים עמו דהא לא אמר עבידנא ליה יומא טבא, אלא לרבנן קאמר, ע"ש. וכ"כ במג"א סי' תקנ"א ס"ק לה', ע"ש. וכן כתבו בעוד הרבה ספרים.

כתב המהרש"א (שבת ק"ח ע"ב) אהא דמרינן בגמ' ואמר אביי, תיתי לי דכי חזינא צורבא מרבנן דשלים מסכתיה, עבידנא יומא טבא לרבנן. התחיל 'בצורבא מרבנן' ומסיים 'ברבנן' עבידנא יום טוב לרבנן, ר"ל דכי חזינא לתלמידים שהם מקרו צורבא דרבנן או שפי' חוזק מדרבנן כפי' הערוך והם ודאי יחידים דשלמו מסכת ללמוד כולה בשלימות, עבידנא יומא טבא לכל רבנן כאלו חזינא דכולם למדו בשלימות עד סיומא, וסמך לזו הסעודה איתא במדרש דעושין סעודה לסיומא של תורה וע"כ נקראת הסעודה זו בלשון סיום דבעי דשלים מסכתא וק"ל.

בספר שו"ת ריב"א הקטן (לרבי יוסף מעסינג, אבד"ק גאסטין. סי' תע', י"ל בברעסלויא בשנת תרכ"ד) כתב בשם הגר"א, שאותיות סיום הנגלה והנסתר הם שווים ודומין בגימטריא, כמו סמ"ך ס' הוא הנגלה ומספרו שישים, וכן הנסתר מן סמ"ך דהיינו מ"ך גם כן בגימטריא שישים, וכן יו"ד י' עשרה, - ו"ד גם כן עשרה, וכן כולם ו"ו מ"ם, הנגלה והנסתר מספרם שווה, לרמז שהן הנגלה דהיינו הלומד בפועל והן הנסתר דהיינו שלא למד רק שמשותף עמו להסיום שניהם שווים הם להסיום, עכ"ל. (ועל זה אמר הרב מאיר מקברין, ואני תפילה כמו שאמר דוד המלך בתהילים (כו'): ועם נעלמים לא אבוא. כלומר איני רוצה להיות מהנעלמים כי אם מהלומדים בפועל (ספר ויצבר יוסף סי' ז'. ספר זיו המנהגים עמ' מ"א).

בספר מטה אהרן (עמ' מ"ט) כתב, רבים אומרים כי התחלת מקור המנהג לעשות יום טוב בסיום מסכת הוא ממאמר אביי שאמר (שבת קיח' ע"ב), תיתי לי דכי חזינא צורבא מרבנן דשלים מסכתא עבידנא יומא טבא לרבנן. ובאמת אינו כן כי הקב"ה בעצמו עשה יומא טבא לרבנן כשהשלים וכילה מלאכתו הקודש כמו שנאמר: ויברך אלקים את יום השביעי ויקדש אותו כי בו שבת מכל מלאכתו וגו'. וכל שהשמיענו אביי הוא רק אך להשמיענו שאף אחר שלא למד כי חזי צורבא מרבנן דשלים מסכתא צריך לקחת חלק בשמחתו, ותשובה זאת די לשואלים זה לזה בשמחת תורה מה אתה שמח ורוקד הלא לא למדת? וראיתי בספר בשם הגאון רמז לזה כי מספר אותיות סיום הנגלה והנסתר שווה (הבאינו לעיל דבריו), לרמז כי בין הנגלה אצל לימוד ובין הנסתר שווים אצל הסיום.

ובספר המטעמים (סיום) כתב: טעם למנהג כשמסיימין מסכת או סדר ועושין סעודה מזמינין ומצרפיין לסעודה גם אנשים שלא למדו, משום דאיתא בפסיקתא (הבאינו לעיל) על הפסוק: וסמכו אהרן ובניו את ידיהם על ראש האיל. בשמחה, ואותו היום עשאוהו יום טוב, משל לפורע חובו ועושה יום טוב, כך כיון שנתקדשו הכהנים ונתקדשו הכלים עשאוהו לאותו היום יום טוב לחבירו, כ"ש שישלים לימודה, וכן היה עושה כהן גדול יום טוב לחבירו בשעה שהיה יוצא בשלום מן המקדש, ע"ש. ע"י בספר פרדס יוסף (לרבי יוסף פאצאנאווסקי. פ' ויחי פמ"ט א' ד"ה וג"כ. י"ל בפיעטרקוב בשנת תר"צ).

הנצי"ב בספרו העמק שאלה (שאלתא קע"א, בסוה"ד) כתב, והכי נמי ענין הסעודה לגמרה של תורה הוא כדי לברך את השם על שמחה זו שאין למעלה הימנה, כדתניא באבות דר' נתן (ריש פ' כ"ח) ר' נתן אומר אין אהבה כאהבה של תורה וידוע דשמחת השגת דבר האהוב היא עד כלות הנפש וכו', ומיום שחרב בית המקדש אין להקב"ה אלא ד"א של הלכה בלבד, וה"נ אין ישראל שמחים אלא עם התורה קרן ישראל שנשאר בידינו ובעת גמר התורה ה"ז כמו גמר בנין בית המקדש וראוי לומר על זה הלל ולברך.

בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ב באה"ד) כתב: וגם הא שמחת סיום מסכתא הוא לא רק על המסיימים אלא על כל לומדי תורה, כמפורש בשבת דף קי"ח דאמר אביי תיתי לי דכי חזינא צורבא מרבנן דשלים מסכתיה עבידנא יומא טבא לרבנן. אף שאביי משמע שלא סיימה. ואף שרש"י פי' ע"ז שאביי ראש ישיבה היה ומשמע דרק על רבו של המסיים איכא מעלת שמחה זו, דאל"כ לאיזה צורך כתב כאן שהיה ראש ישיבה, מ"מ שפיר יש למילף שגם לת"ח אחרים יש עכ"פ שמחה כשמסיים צורבא מרבנן אף שאינו תלמידו, דאם לא שייך כלל לאחרים גם לרבו אין טעם שיהיה עליו מצוה לעשות יו"ט, אבל כיון

הסעודה

לג. אחר שסיים המסכת⁶⁰, עושים סעודה, וישתדל המסיים לעשות סעודה נאה⁶¹ לכבוד התורה וסיום המסכתא⁶². והמדקדקים נוהגים לתת הוצאות הסעודה להמסיים אם אין ידו מספקת כדי לזכותם בשמחת מצוה⁶³. ויש שנהגו גם לסייע בהכנת צרכי הסעודה⁶⁴.
לד. מי שנדר שלא לילך לסעודת הרשות, מותר לו לילך לסעודת סיום⁶⁵.

ששמחת למוד תורה אף של אחד הוא שמחה של כל ת"ח, שייך שעל הרב שגרם זה וסייעו בלמודו יהיה מעלה לעשות גם יומא טבא, ע"ש (א"ה: לפי כל הנ"ל אתי שפיר אמאי יכולים המשתתפים בסיום מסכת בט' הימים לאכול בשר ולשתות יין אף שלא שלמדו. וכמו"כ הבכורים בערב פסח, ודו"ק).

⁶⁰ עי' מ"ב סי' תע' ס"ק י'.

⁶¹ בספר מטה אהרן (שם) כתב, בשנה הזאת תער"ב גמרנו אנחנו חברה ש"ס פה פיטסבורג בעזר אלקינו כול הש"ס כולו, זה עשרים ושנים שנה מאז יסדתיה וזה פעם השני שסיימנו ש"ס, ובכל פעם ופעם נותנים כבוד לתורה הק' באופן היותר נאה ונעלה, ע"ש.

⁶² שו"ת מהר"ם מינץ, סי' קיט'. בגמ' שבת (שם): ואמר אביי תיתי לי דכי חזינא צורבא דרבנן דשלים מסכתיה עבידנא יומא טבא לרבנן. וביאר בספר ים של שלמה (שם), והנה פקח עיניך וראה אף שאביי היה אחד מן החולים ומצומצם ביותר, כדאיתא בפרק במה מדליקין (שבת לג' ע"א): **אביי חש בהדרנוקא** [נחלה במחלת הידרוקן]. **אמר רבא, ידענא ביה בנחמני דמכפייין נפשיה** [יודע אני שנחמני (כינוי של אביי – עי' רש"י גיטין לד' ע"ב, בד"ה והלכתא כנחמני) רעב ולכך הוא נחלה] וכו'. אפילו הכי עביד יומא טבא לרבנן מחמת רוב המצוה. עי' בספר פתח עינים להחיד"א, שבת קיט' ע"א, בד"ה עבידנא יומא טבא וכו', ובמס' כתובות סה' ע"א בד"ה ידענא ביה בנחמני, משכ"ב. כתב בספר שבת של מי (לרבי יעקב שמשון שבתני מסיניגאליא. שבת קי"ח ע"ב. י"ל בליוורנו בשנת תקל"ז – באה"ד) כתב, ועם כל האמור ניהא לשון (אביי) 'תיתי לי' דאע"ג דהוא לא סיים והחויב לא היה כל כך לו לשמוח בסיום מסכתא, דסיים חבירו אפ"ה

הוא עביד יומא טבא והיה משמח עמו **מכיסו ומממונו**, ע"ש. [ואמרו"ר הגה"צ רבי יוסף הכהן זצוק"ל ביאר בזה: דלכאורה צריך להבין מאמרו של אביי שאמר 'תיתי לי דכי חזינא וכו' עבידנא יומא טבא לרבנן'. דמדוע מגיע לו שכר כה גדול עבור זה שעושה סעודה יותר משאר מצוות שעשה אביי, וביאר, דהנה אמרינן בגמ' נדרים (דף פ"א ע"א): אמר רב יהודה אמר רב מאי דכתיב (ירמיה ט'): מי האיש החכם ויבין את זאת [ואשר דבר פי ה' אליו ויגדה על מה אבדה הארץ] דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולא פירשוהו, עד שפירשו הקב"ה בעצמו דכתיב (שם) ויאמר ה' על עזבם את תורתי [אשר נתתי לפניכם ולא שמעו בקולי ולא הלכו בה]. והקשתה הגמ' היינו לא שמעו בקולי היינו לא הלכו בה, אמר רב יהודה אמר רב שאין מברכין בתורה תחילה, ופירש הר"ן בשם רבינו יונה שדבר זה שעונשם היה מחמת שלא בירכו בתורה תחילה, מדוייק הוא, דאל"ה מדוע הנביאים והחכמים לא ידעו טעם זה לכך שאבדה הארץ, הרי גלוי שעזבו התורה ולכן אבדה הארץ, אלא ודאי עוסקין היו בתורה תמיד, ולפיכך הנביאים והחכמים תמהים למה אבדה הארץ, עד שפירש הקב"ה בעצמו שהוא יודע מעמקי הלב שלא היו מברכין בתורה תחילה, כלומר שהתורה לא היתה חשובה בעיניהם כ"כ שיהיה ראוי לברך עליה. ובזה אפשר לבאר דברי אביי שאמר תתי לי דכי חזינא צורבא מרבנן וכו' עבידנא יומא טבא לרבנן, שאביי רצה להדגיש מעלת חשיבות התורה שיש בכך, והראה זאת בפועל ע"י שעשה סעודה לכל מסיים מסכתא, בזה ששמח עם התורה והרגיש בחשיבותה עד שעשה סעודה לכל מסיים מסכתא כמו שכל אדם השמח בדבר מה המתרחש לו, ועושה הוא סעודה לבטא את שמחתו לנוכחים, ובדאי שבסעודת סיום מתברכים כל העושים והטורחים בה, וכל שכן הלומדים עצמם, וזהו שאמר אביי תיתי לי, והיינו שישלם שכרם ובזכות זאת שאנו עושים סעודה ומחשיבים התורה, עי"ז יתוקן החטא שאודותיו אבדה הארץ, ונזכה לבנין בית המקדש ולביאת המשיח].

⁶³ ספר אוצר כל מנהגי ירושון, לרבי אברהם הירשאוויץ, עמ' 121. י"ל בשנת תרע"ז. וכתב שם עוד, גם בימינו עתה המנהג לתת הוצאת הסעודה להמסיים, מיד כל איש השומע, כדי לזכותם במצוה, ע"ש.

בספר מנהגי וורמיישא (ח"ב עמ' קיז' – קיט') מובא, שמהגם היה לסייע בממון להמסיים לעשות סעודת סיום, ע"ש. בשו"ת חוות יאיר (סי' קצט' באה"ד): וכבר בא מעשה לידי ממש בחבורה לומדים מקשיבים לקולי יום יום ועשאו תורתם קבע לבל יעבור איש זמן הלימוד בקנס שקבעו וגם בכל שבוע יתן כ"א דבר קצוב לקלפי כנזכר בשטר ומעות הנאספים יהיו ב' שלישים לסעודה שיעשו בכל סיום ספר ושליש לעניי העיר, ע"ש.

⁶⁴ מנהגי וורמיישא, ח"ב עמ' קיח', ע"ש.

⁶⁵ חוות יאיר סימן ע'.

לה. נוהגים בסעודת סיום לאכול בשר ולשתות יין⁶⁶.
לו. נוהגים⁶⁷ לשיר שירים והודאות לה' ברוך הוא על חסדיו הגדולים שהנחילנו תורתו
תורת אמת ובחרים השירים שהם לכבוד התורה⁶⁸.

---

⁶⁶ דבר זה יש ללמוד מדברי הרמ"א (סי' תקנ"א סעי' י') שהתיר בט' הימים לאכול בשר ולשתות יין בסעודת סיום, (כשנזדמן לו בלימודו – מ"ב שם ס"ק עג').

בספר משנת חכמים (לרבי משה חאגיז, סי' תלד') כתב, אפילו שיהיה בדבר מצוה כגון לענג את השבת לא ירבה בדבר אכילה ושתיה שמא ימשך אחר שולחנו, וזהו שאמר קהלת (קהלת פרק ב'): לַשְׂחֹק אֲמַרְתִּי מְהֻלָּל וּלְשִׂמְחָה מְהֻזָּה עֲשֵׂה: תִּנְתִּי בְּלִבִּי לְמִשׁוֹךְ בִּינִי אֶת־בְּשָׂרִי וְלִבִּי נִהְגָּ בְּחִקְמָהּ וּגּוֹ'. כלומר השחוק והשמחה בעלמא ודאי אין בהם תועלת, אבל אחר שתרתי בחכמה כגון בסיום מסכתא, אמרתי מחמת זה אמשוך אחר היין ולהטפל בעניני העולם, ע"ש.

בספר אוצר י"ד החיים (סי' שדמ') כתב, ששמע מפיו של בעל מחבר סדור לב שמח, שחמיו בכל סעודות מצוה היה בוצע על ב' חלות.

⁶⁷ כתב בספר יוסף אומץ (עמ' 273): ואנו בני אשכנז מקפידים מאוד בכבוד הסיום כל הקהל כאחד ויפה הוא, ע"ש.

⁶⁸ ספר אהבת יעקב (נמצא בסוף ספר מעיל יעקב, עמ"ס מעילה. לרבי יעקב הכהן, עמ' רנא'. י"ל ב-א יג'רבה בשנת תער"ב). ע"י בספר שער השירים (לרבי משה שלמה מטאלאצין. תלמיד חבר של הגר"א בנסתרות. כט' ע"ב. י"ל בורשא בשנת תר"נ) שכתב שיר לכבוד סיום ששה סדרי משנה. וע"י בספר תהלה לדוד (לרבי דוד בן חסין, נלב"ע בשנת תקנ"ב. עמ' 116. י"ל בכאזבלאנכא בשנת תרצ"א), שכתב פיוטים לכבוד סיום המשנה וסיום מסכתא.

לז. אין לברך שהשמחה במעונו בסעודת סיום⁶⁹, וי"א דמברכין⁷⁰.

69. כתב בספר ים של שלמה (ב"ק פ"ז – באה"ד): ומשום זה היה נראה לברך שהשמחה במעונו בסיום מסכת. דאין לך שמחה יותר לפני הקדוש ברוך הוא, אלא שמחה ורינה של תורה. דאין להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה (ברכות ח' ע"א). דלא גרע מפדיון הבן. דלפרסום מצוה בעלמא הוא. וכן הוריתי פעם אחת הלכה למעשה. ונתבלבל השמחה במהומות גדולות, על ידי סיבות קשות. ותליתי הסרחון בי, שעברתי על דברי רבותיי, שלא שמעו מעולם דבר זה. על כן לא כתבו אלא בחתונה ובפדיון הבן. ובמילה ג"כ, לולי צערא דינוקא. אבל במצות אחרת לא, ובוודאי כל דבריהם בקבלה, ובסודות פנימיות, על כל שיחה ומלה. ואיך נתקן דוקא לאותה מצוה, ולא לענין אחר. דהא בי"ט מחויב להרבות בסעודות, ולשמח. ואפ"ה לא מברכין, ע"ש. ובספר ערוך השולחן (אבן העזר סי' סב' מ') כתב ונ"ל דאדרבא לכן תקנוה (ברכת שהשמחה במעונו) בנישואין דכשנתבונן אין בנישואין שמחה שלימה, דאלמלי היה האדם קיים באיש לא הוצרך לנישואין ולהעמיד זרע ומפני שהאדם קיים רק במין מוכרח לישא ולהוליד כי סופו למות וישארו זרעו תחתיו, ולכן אחד מן החכמים שבר זכוכית יקרה בחופת בנו, ויש שאמר וי לך דמיתנן וי לך דמיתנן (ברכות לא' ע"א) והכוונה כמ"ש, ולפיכך אנו אומרים שהשמחה במעונו כלומר שבעולם הזה ליכא שמחה שלימה, ורק למעלה יש שמחה שלימה כמ"ש עוז וחדוה במקומו, אבל לימוד התורה השמחה שלימה בעולם הזה כדתנן באבות יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא וכ"ש לימוד התורה ששקולה נגד כל המצוות, לפיכך אין לומר אז שהשמחה במעונו דאף לנו יש אז שמחה שלימה. וע"ע משכ"כ בירור דעה סי' רמו' מה'.

וספר פחד יצחק (שבועות - מאמר לד') כתב בענין זה: ובהטעמת ענין המחאה כנגד אמירת שהשמחה במעונו בשעת סיום מסכתא, נראה לפי מה דאמרינן בסוטה דף כא, כי נר מצוה ותורה אור, תלה הכתוב את המצוה בנר, ואת התורה באור, לומר לך מה נר מאיר לפי שעה, אף מצוה כן. ומה אור מאיר לעולם, אף תורה כן. ועיין בספר נפש החיים שהניח מאמר זה כיסוד הסברת כמה גופי הלכות, כגון ההלכה שזקן ששכח תלמודו, עדיין צריך להזהר בכבוד תורתו. והיינו משום דתורה אור, ומאיר לעולם. וצירף לכאן את ההלכה, כי תשמישי מצוה נזרקין, ותשמישי קדושה נגנזין, והיינו משום דמצוה אינה אלא נר, ונר מאיר לשעה, אבל תשמישי קדושה נגנזין משום דתורה אור ומאיר לעולם. ויעוין עוד חגיגה י"ב ע"ב דשבעה רקיעים הם. ואחד מהם הוא מעון. ומפרש שם בגמ', דמעון היינו לשון מדור, מקום שמלאכים דרים בו, משום דבו כיתות של מלאכי השרת שאומרות שירה בלילה, וחשות ביום מפני כבודן של ישראל שמקלסים ביום. ומעתה, מכיון שהשמחה ברקיע זה ששמו מעון, נפסקת היא ביום, שפיר יתכן לומר שהשמחה במעונו בשמחה של מצוה, מפני שלגבי שמחה של מצוה, אמרינן דלא עדיפא השמחה מגופה של מצוה, וגם המצוה עצמה היא נר-לפי-שעה. אבל לגבי שמחת-התורה, כל סוג של שמחה שתכונתו אינו בבחינת אור מאיר לעולם, פגם הוא לה. וזו היא הקפידא כנגד אמירת שהשמחה במעונו בשעת סיום מסכת. דבשמחת התורה, מטבע זו של השמחה במעונו, הוה מיעוט בכבודה של תורה חלילה.

ובספר הדר יצחק (עמ' י') כתב הטעם (שאין מברכים בסיום שהשמחה במעונו), י"ל עפ"י מה שאמרו בחגיגה (יב') שבעה רקיעים הן, ואלו הן: וילון, רקיע, שחקים, זבול, מעון, מכון ערבות, וכו', מעון, שבו כיתות של מלאכי השרת שאומרות שירה בלילה כו', וידוע בשעה שעלה מרע"ה למרום לקבל התורה אמרו לפניו מלאכי השרת חמדה גנוזה וכו' אתה מבקש ליתנה לבשר ודם, מה אנוש כי תזכרנו וכו' תנה הודך על השמים כו' (שבת פח'), גם אמרו במדרש רבה (נצבים פ"ח), ואם תאמרו שמא לרעתכם נתתי לכם את התורה לא נתתי אותה לכם אלא לטובתכם שמלאכי השרת נתאוו לה וכו', (ע"ש) נמצא שמלאכים קטרגו בעת קבלת התורה, וברקיע ששמו מעון שם מקום שהמלאכים דרין בו כפירש"י (בחגיגה יד') ולזה אין אומרים שהשמחה במעונו בסיום מסכת וש"ס.

⁷⁰ בהגהות מנהגים לספר המנהגים לר"א טירנא (באה"ד) כתב, כל מצוה שכתוב בו שמחה מברכין 'שהשמחה במעונו', כגון ברכת חתנים דכתיב ביה (ירמיה ז' לד'): קול ששון וקול שמחה. וכן כשעושיין חזק כשמסיימין

לח. אין לברך ברכת שהחיינו,⁷¹ גם אם סיים כל הש"ס⁷².
טל. בברכת המזון של סעודת סיום י"א שיאמר 'מגדול'⁷³.

משך זמן השמחה

מ. הסעודה שנעשית לכבוד הסיום היא סעודת מצוה⁷⁴, ויש מי שכתב דהוא הדין יום של אחריו⁷⁵, ואפשר שגם אחר אחריו⁷⁶.

המסכתא או תינוק פרשה, מברך שהשמחה במעונו, דכתיב (תהלים יט' ט'): פקודי ה' ישרים משמחי לב, ע"ש.

71. שו"ת חוות יאיר סי' רל"ז ע"ש. עי' בשו"ת רשב"ן אורח חיים סי' סא. וע"ע בספר הדר יצחק (עמ' י) מה שכתב בזה. בספר אבן ישראל (לרבי ישראל יעקב פיישר – ח"ה' עמ' רא') הקשה, אהא דעבדינן יו"ט בסיום, א"כ מדוע המסיים אינו מברך 'שהחיינו' על מצות ביום מסכת, וע"ש שהאריך ביישוב הענין. ובסוה"ד כתב: שאדם גומר מסכת אה"נ שיש לו שמחה מצד אחד, מ"מ נתערבה בו גם צמאון גדול למסכתות אחרות ויש לו צער ממה שעוד לא למד וממה שמתחשק לו עוד יותר ובכה"ג אין לומר שהחיינו, ע"ש.

72. שו"ת פני מבין (יורה דעה סי' קפז) וטעמו דלא מצינו שהחיינו רק בתחילת מצוה בעת שעושה המצוה אבל לא לאחר שגמר המצוה והרי לאחר שסיים הש"ס כבר גמר סיום הש"ס, ע"ש.

73. כיון שיש הארה של מצוה - כף החיים סי' קפט' יא'.

כתב השו"ע (סי' תקס' סעי' ב') בענין הדברים שנוהגים לעשות זכר לחורבן בית המקדש: וכן התקינו שהעורך שולחן לעשות סעודה לאורחים, מחסר ממנו מעט (ע"ש במ"ב ס"ק ו') ומניח מקום פנוי בלא קערה מן הקערות הראויות לתת שם, ע"ש. [בספר חיי אדם כלל קלז' סעי' ב' כתב, וצריך עיון שלא נוהגים זה – מובא בבית"ל שם]. וביאר במ"ב (ס"ק ה'), שאפילו בסעודת מצוה כגון מילה וחתונה וכל שכן שאר סעודות צריך לנהוג כך, אך בסעודת שבת ויום טוב כתב בספר מור וקציעה שלא יחסר שום דבר ואפילו איסור יש בכך שאסור להראות אבילות בפרהסיא (שעה"צ אות יג').

⁷⁴ כמבואר לעיל. בספר מכתב הראשון והשני (לרבי יהושע ברוך רייניטץ, אבד"ק טשעטשאוויתץ. מכתב ראשון – טז') העיר אהא דאמרין בגמ' שבת (שם): ואמר אבבי תיתי לי דכי חזינא צורבא דרבנן דשלים מסכתיה עבידנא יומא טבא לרבנן. דלכא' היה צ"ל 'עבידנא סעודה לרבנן', ואמאי קאמר 'יומא טבא' דמשמע דעשאו כמו יו"ט, ע"ש. ובאמת בשו"ת מבשר טוב (לרבי מאיר אייזיקזאהן, או"ח סי' מא') הביא ראיה לכך ש'יומא טבא' משמעו סעודה דאיתא בגמ' ברכות (מו' ע"א): ר' זירא חלש [נחלה], על לגביה ר' אבהו [בא לבקר], קביל עליה [רבי אבהו קיבל ע"ע] אי מיתפח קטינא חריך שקי [אם רבי זירא יבריא - והטעם שנקרא כך עי' בב"מ פה' ע"א – רש"י] עבידנא יומא טבא לרבנן [אעשה סעודה גדולה יו"ט לרבנן] איתפח [רבי זירא הבריא], עבד סעודתא לכולהו רבנן [רבי אבהו עשה סעודה לכל רבנן], ע"ש.

⁷⁵ כנהוג, שהרי שלמה המלך ע"ה עשה משתה ז' ימים (בחנוכת בית המקדש, מלכים א' ח'. ועי' בגמ' מו"ק ט' ע"א) – שו"ת חוות יאיר סי' ע'. בספר מנהגים דק"ק וורמיישא, לרבי יוזפא שמש, (ח"ב עמ' קיח' – קכ'), כתב, שבסיום ששה סדרי משנה, וכמו"כ בסיום מסכתא היו עושין שני ימי משתה ושמחה. ע"ש שתיאר את גודל המעמד שהיו עושים בב' ימים הללו.

⁷⁶ כמ"ש גבי ז' ברכות מחמת הילולא – שו"ת חו"י שם. בספר ערוך השולחן (יור"ד סי' רמו' מד') כתב, ויכולין לשמוח כמה ימים, ע"ש.

וצ"ע לדעת החוות יאיר כמה סעודות הוי סעודת מצוה. בשו"ת מנחת יצחק (ח"ה סי' מה') כתב, דלפי דעת החו"י אין להתיר בתשעת הימים לאכול בשר ביום שלאחר הסעודת סיום וביום שלאחר אחריו (עי' שו"ע סי' תקנ"א סעי' ט', ובמ"ב ס"ק נח'). וכן אין להתיר לבכורים (עי' שו"ע סי' תע' סעי' א', ובמ"ב ס"ק י') לעשות סעודת סיום בליל י"ד בכדי להתיר התענית של למחר - ספר ויצבר יוסף, סי' ז'. עי' בש"ת דברי יציב, או"ח סי' צד'.

ראש הישיבה הגרא"מ שך זצוק"ל סיפר, שבעיירות ליטא בעת שעשו סיום הש"ס, עשו משתה ושמחה ולבשו חג שבעה ימים, הנשים רצו אף הם ליטול חלק בענין זה, ונטלו חלק בכך שאפו מאפה ובשלו תבשילים לסעודת הסיום (מפי תלמידו ונאמן ביתו הג"ר רפאל וואלף שליט"א).

אמירת תחנון

מא. יש מי שאומר שאין לומר תחנון כשיש בבית הכנסת מי שסיים מסכת⁷⁷, ויש מי שחולק⁷⁸.

הסעודה בביהמ"ד

מב. הנוהגים להקל לעשות סעודת סיום הש"ס בבית המדרש מפני שאין להם מקום אחר מרווח לזה, אין למחות בידם דיש להם על מי לסמוך⁷⁹.

---

77. דרכי חיים ושלום (הנהגות רבי חיים אלעזר שפירא, אבד"ק מונקאטש. סי' קצב'. עי' בספר חתן סופר (לרבי שמואל עהרנפעלד, י"ל באונגוואר בשנת תרל"ד), שער התפילה ונשיאות כפים וקרה"ת עמ' קנ"ב.

78. בשו"ת פרי השדה ח"ג (לרבי אליעזר דייטש, סי' קפב'. י"ל בפאקש בשנת תרע"ג) בתשובה לשואל, על דבר החקירה גבי מי שסיים מסכת דהוי גם כן יום טוב שלו, ונקרא גם כן סעודת מצוה, עיין ברמ"א יורה דעה סוף סימן רמ"ו, אם יש למנוע גם כן מלומר נפילת אפים כמו בשאר יום טוב, דהיינו חתן וברית מילה, והביא גם כן דברי הים של שלמה סוף פרק מרובה מסכת בבא קמא שהביא ראייה מט"ו באב דאין אומרים בו תחנון. ובגמרא בסוף מסכת תענית אמרינן דהוי יום טוב משום שפסקו לכרות עצים למערכה, ואם כן מה שכתב מי שסיים מסכת דהוי יום טוב, ואם כך היה נכון שלא לומר תחנון גם כן, כך הוא תוכן דבריו. והאריך בזה לבאר בזה הענין, ובסוה"ד כתב, העולה מדברינו בס"ד דבשחרית ביום הסיום ודאי צריך לומר תחנון, ומי שאינו אומר במנחה ג"כ אין להקפיד כ"כ כיון דעיקר נפילת אפים הוי רק רשות, ויש לקיים ג"כ המנהג מה שאומרים תחנון דלא קשה כ"כ מהגמרא, דהגמרא מיירי רק בשלים מסכתא כלומר שלמד בשלימות הן מצד חלק העיון שבתורה הן בלשמה ואין אתנו יודע אם למד על זה האופן, א"כ יש שפיר מקום לומר שלא למנוע מלומר תחנון וכו', ויותר אין להאריך בזה. עי' בשו"ת ציץ אליעזר ח"א סי' יז'.

79. משנה ברורה סי' קנא' ס"ק כ', ע"ש. וע"ע בשו"ת שרידי אש אורח חיים סימן יב' בד"ה ועפי"ז נהגו. וע"ע בספר ערוך השולחן סי' קנא' ו'. ובספר בן איש חי (פרשת ויקרא ש"א סעי' ד') כתב: וכל סעודה שיש בה שכרות אף על פי שהיא של מצוה, כגון סיום מסכתא אסור בבית הכנסת ובית המדרש, ע"ש.

דין אבל

מג. אבל תוך י"ב חודש על אביו או על אמו, יכול להשתתף בעת הסיום מסכתא⁸⁰, ונחלקו הדיעות לגבי השתתפותו (אחר ל' יום) בסעודת המצוה, י"א דמותר⁸¹. ויש מי שאוסר⁸². ויש מי שחילק, דאם האבל עצמו למד המסכתא וסיימה, בוודאי מותר⁸³. אולם אם האבל היה רק בסיום המסכתא, או אפילו כשהחל המסיים את המסכתא, אסור⁸⁴.

⁸⁰ ספר גשר החיים, פכ"א, ע"ש.

⁸¹ שו"ת מהר"ם מיניץ, סי' קיט'. (ומביאו הש"ך יור"ד סי' רמו' ס"ק כז') וכתב עוד: וכן ראיתי הלכה למעשה מרבנן קשישי שהבחורים אבליים אוכלים בסעודת סיום המסכתא. וכן יזכינו האל לאכול מסעודת לויתן ולהנות מזיו שכונה עם צדיקי עולם בעולם הבא.

⁸² ב"ח, מובא בגה' בית לחם יהודה יור"ד, שם. עי' מה שכתב בזה הענין בשו"ת טוב טעם ודעת (לרבי שלמה קלוגר, מהדורא ג', תשובה פו'. י"ל בקראקא בשנת תר"ס) בספר מנהגי אמשטרדם (הוצאת מכון ירושלים, עמ' קפז) כתוב, מהר"ר לייב הריף אב"ד אמשטרדם שהורה דאסור לאבל ללכת לסעודת סיום, רק לומר קדיש ולחזור, והסכים עמו מהרש"א אב"ד ספרדים שם. עי' בספר מנהגי וורמיישא (לרבי יוזפא שמש, ח"ב סי' רסג). ובקיצור שולחן ערוך (סי' ריב' סעי' א') כתב: אסור לאכול בסעודת ברית מילה או פדיון הבן וסיום מסכתא, וכל שכן בסעודת נישואין כל ל' יום על שאר קרוביו, וכל י"ב חודש על אביו ואמו. ע"ש. בשו"ת רבי עזריאל (הילדיסהיימר, יור"ד סי' רמו') כתב, דבסיום מסכתא א' ממשניות אסור לאבל לילך שם, ע"ש.

⁸³ כמ"ש המהר"ם מיניץ שם.

⁸⁴ כמ"ש הב"ח – בית לחם יהודה שם. ע"ע מה שכתב בסי' שצא, בד"ה ליכנס. וע"ש בגליון מהרש"א. [כתב הרמ"א (סי' תרס"ט סעי' א'). בהלכות שמחת תורה וז"ל: וקורין יו"ט האחרון 'שמחת תורה' לפי ששמחין ועושין בו סעודת משתה לגמרה של תורה. ונוהגים שהמסיים התורה (חתן תורה) והמתחיל בראשית (חתן בראשית) נודרים נדבות וקוראים לאחריים לעשות משתה. וכתב במשנה ברורה, שגם אבל בתוך י"ב חודש יכול לאכול על סעודת משתה זו. וכן מצינו לגבי סעודת סיום מסכתא כתב הש"ך (יור"ד סי' רמו' ס"ק כז') בשם מהר"ם מיניץ, שאבל יכול לו להשתתף בסעודת סיום מסכתא.

ולכאורה יש לעיין, דהא שם בהגה' בית לחם יהודה כתב שאבל אסור לו להשתתף בסעודת סיום מסכתא וא"כ מאי שנא שמותר לו להשתתף בסעודת חתן תורה או חתן בראשית? ויש ליישב עפ"י מה שכתב שם בהגה' בית לחם יהודה לחלק, בין אם האבל בעצמו סיים המסכתא מותר לו להשתתף בסעודת הסיום, משא"כ אם האבל לא סיים אסור לו להשתתף בסעודת הסיום, ע"ש. א"כ בשמחת תורה האבל סיים התורה כשאר כלל ישראל, לכן כותב המ"ב שמותר לו להשתתף בסעודת אלו.

אמנם לכא' כל מה שאמרנו זה ניהא לגבי סעודת חתן תורה שזה על סיום התורה וגם האבל סיים וכמ"ש. אבל סעודת חתן בראשית לכא' יהיה אסור לאבל להשתתף משום שזה לא על סיום. ובמ"ב מבואר שאין חילוק והאבל יכול לילך בין לסעודת חתן תורה בין לסעודת חתן בראשית.

ובאמת בשביל לישב שאלה זו יש לברר מדוע באמת קוראים בשמחת תורה את תחילת פ' בראשית. ונמצאו לזה כמה טעמים, באבודרהם כתב שהטעם שכמו שזכינו בסיומה כן נזכה בהתחלתה, ובטור כתב הטעם, כדי שלא יהא פתחון פה לשטן לקטרג לומר כבר סיימו ואינם רוצים עוד. (וזה גם הטעם לדבר שבסיום מסכתא מתחילים מיד מסכתא הבאה אחריה - מהרש"א בח"א מס' ע"ז דף י"ט עמ' א'. ע"ש). ובא"ר בשם הרדב"ז הקשה מדוע בשמחת תורה קורין מפטיר אחר חתן בראשית הלא תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם. ועוד שמפטיר זה מחובת היום ופרשת בראשית אינו אלא מנהג? ותירץ כדי שלא יהא שהות לשטן לקטרג, לכן קורין מיד לאחר הסיום בראשית. מבואר מכל הנ"ל שקריאת בראשית זהו מחמת הסיום א"כ זהו חלק מהסיום ולכן מותר לאבל להשתתף גם בזה].

ביום היארצייט

מד. יום שמת בו אביו או אמו דנהגו עלמא להתענות⁸⁵, אסור לאכול בסעודת סיום מסכתא⁸⁶. ובלילה שקודם התענית יש אוסרים⁸⁷. ויש מתירים⁸⁸. ויש שאין מתענין כשיש סיום⁸⁹.

בא לו סיום בתענית בה"ב

מה. יש נוהגים להתענות שני חמישי ושני אחר חג הפסח וכן אחר חג הסוכות⁹⁰, אם אירע בהם סעודת סיום⁹¹, מצוה לאכול ואין צריך התרה, כי כל המתענה, אדעתא דמנהגא מתענה, ולא נהגו⁹² להתענות בהם כשיש סעודת מצוה⁹³. ואם קיבל עליו התענית במנחה שלפני התענית צריך להתענות⁹⁴. וי"א שגם אם קיבל ע"ע, מותר⁹⁵. ודוקא כשאוכלים במקום הסיום, אבל אם שולחים לו לביתו אין לו לאכול⁹⁶. וקודם הסעודה אין לו לאכול ולשתות בביתו⁹⁷.

⁸⁵ עי' שו"ע או"ח סי' תקס"ח סעי' ז'. ורמ"א יור"ד סי' תב' סעי' יב'.

⁸⁶ דהוי כדברים המותרים ואחרים נהגו בו איסור – ש"ך יור"ד סי' רמו' ס"ק כז' בשם תשובת מהרי"ל סי' קעב'. וכ"כ בספר קיצור שו"ע סי' רכא' סעי' ו'.

⁸⁷ רמ"א סי' שצא' סעי' ג'.

⁸⁸ א"ר סי' תקס"ח ס"ק טו', מובא ברעק"א יור"ד שם. פתחי תשובה, יור"ד סי' שצא' ס"ק ח', בשם שו"ת מקום שמואל סי' פ'. פרמ"ג, משבצ"ז סי' תמד' ס"ק ט'.

⁸⁹ ערוך השולחן יור"ד סי' רמו' מה'.

⁹⁰ שו"ע סי' תצב', ע"ש ברמ"א ובמ"ב.

⁹¹ הרמ"א בסי' תקנ"א סעי' י' כותב, דמותר לאכול בסעודת סיום בט' הימים בשר ולשתות יין. וכתב ע"כ המ"ב (ס"ק עג'), ומכל מקום אם לא נזדמן לו בלימודו הסיום לא ימהר או יאחר בשביל זה, וגם אם לא היה עושה הסעודה בשאר הימים אפשר שלא יעשנה גם עתה, אכן אם נזדמן כראוי, מותרין לאכול אף אותן שלא למדו עמהם, אם היו הולכין ובאין גם בזמן אחר משום ריעות, ע"כ. לענ"ד ה"ה נמי הכא.

⁹² ואם יודע לפני ר"ה שיאכל בין ר"ה ליוה"כ על סעודת הסיום, מחוייב להתענות עוד יום אחד לפני ר"ה, דהא מהאי טעמא מתענין ד' ימים לפני ר"ה נגד ד' ימים שאוכלין. וכ"ש אם אירע הסעודת פדיון הבן בארבעה ימים שלפני ר"ה שמתענין יום אחד נגדו. אמנם אם ר"ה הוא ביום ה' דליכא אלא ד' ימים לפני ר"ה, א"צ להתענות יום אחד קודם שבת דמעיקרא לא קיבלו עליהו אלא להתענות בימי הסליחות ולא בימים האחרים – מ"ב שם ס"ק יט'.

⁹³ מ"ב שם ס"ק ה'. (עפ"י מש"כ לקמן ברמ"א בסי' תקס"ח סעי' ב'. ע"ש).

⁹⁴ רמ"א סי' תקס"ח סעי' ב'. פי' דכל זה שהותר לו לאכול בסעודת הסיום, זה דוקא כשלא קיבל עליו להתענות במנחה שלפני התענית, אלא סמך על המנהג שיש נוהגין להתענות בימים בה"ב שאחר פסח וסוכות, או שענה אמן כשמברכין (מי שבירך וכו', את המתענים, בשבת שקודם לכן) בה"ב דאז לא קיבל על עצמו בנדר, וממילא אם נזדמן לו בימים אלו סעודת סיום אם רצה שלא להתענות רשאי, ולכן אפילו אם לא ידע שיזמינו אותו לסעודה והתחיל להתענות, מכל מקום מותר לו לאכול בסעודת המצוה, אך אם קיבל על עצמו את התענית במנחה שלפני התענית (כמבוא' בשו"ע הלכות תענית סי' תקס"ב סעי' ה'), שעשה יותר מהמנהג צריך לקיים ולהתענות ואסור לו לאכול בסעודת המצוה – מ"ב שם ס"ק כא'. וכתב בסוה"ד: מכל מקום נראה דבזה יכול ללוות ולפרוע תענית אחרת, דבלאו הכי יש כמה ראשונים דסבירא להו דאפילו באומר הריני מקבל להתענות למחר, יכול ללוות ולפרוע, ע"ש.

⁹⁵ דעת המג"א ואיזה אחרונים, דאף כשקיבל עליו במנחה, מותר כיון שקבלתו היה עבור המנהג – מ"ב שם.

⁹⁶ רמ"א שם, וע"ש במ"ב ס"ק כא' מה שביאר עוד בזה הענין.

⁹⁷ מ"ב שם ס"ק יח', ע"ש.

בא לו סיום בעשרת ימי תשובה, ובשאר תעניות

מו. הנוהגים להתענות י' ימי תשובה⁹⁸, ואירע להם סעודת סיום⁹⁹, מצוה לאכול¹⁰⁰ ואין צריך התרה, כי לא נהגו¹⁰¹ להתענות בכזה מקרה¹⁰². ואם קיבל עליו התענית במנחה שלפני התענית צריך להתענות¹⁰³. וי"א שגם אם קיבל ע"ע, מותר¹⁰⁴. ודוקא כשאוכל שם, אבל אם שולחים לו (למתענה) לביתו אין לו לאכול¹⁰⁵. וקודם הסעודה אין לו לאכול ולשתות בביתו¹⁰⁶. אמנם בשאר תענית שגוזרים הציבור אסור לאכול בסעודת סיום¹⁰⁷. אמנם יש להסתפק אם יכול לעשות הסיום עצמו ביום התענית, ואת הסעודה יעשה במוצאי התענית¹⁰⁸.

⁹⁸ רמ"א סי' תקפ"א סעי' ב'. הרבה נוהגים להתענות עשרה ימים עם יוה"כ ולעולם יחסרו ד' ימים מר"ה עד יוה"כ שלא יוכלו להתענות דהיינו ב' ימים ר"ה ושבת שובה ועיו"כ לכך צריך להשלים ד' ימים קודם ר"ה - מ"ב שם ס"ק ו'. ועי' שו"ע סי' תקס"ב סעי' ב'.

⁹⁹ הרמ"א בסי' תקנ"א סעי' י' כותב, דמותר לאכול בסעודת סיום בט' הימים בשר ולשתות יין. וכתב ע"כ המ"ב (ס"ק עג'), ומכל מקום אם לא נזדמן לו בלימודו הסיום לא ימהר או יאחר בשביל זה, וגם אם לא היה עושה הסעודה בשאר הימים אפשר שלא יעשנה גם עתה, אכן אם נזדמן כראוי, מותרין לאכול אף אותן שלא למדו עמהם, אם היו הולכין ובאין גם בזמן אחר משום ריעות, ע"כ. לענ"ד ה"ה נמי הכא.
¹⁰⁰ מ"ב סי' תקס"ח ס"ק טז'.

¹⁰¹ ואם יודע לפני ר"ה שיאכל בין ר"ה ליוה"כ על סעודת הסיום, מחוייב להתענות עוד יום אחד לפני ר"ה, דהא מהאי טעמא מתענין ד' ימים לפני ר"ה נגד ד' ימים שאוכלין. וכ"ש אם אירע הסעודת פדיון הבן בארבעה ימים שלפני ר"ה שמתענין יום אחד נגדו. אמנם אם ר"ה הוא ביום ה' דליכא אלא ד' ימים לפני ר"ה, א"צ להתענות יום אחד קודם שבת דמעיקרא לא קיבלו עליהו אלא להתענות בימי הסליחות ולא בימים האחרים - מ"ב שם ס"ק יט'.

¹⁰² רמ"א סי' תקס"ח סעי' ב'.

¹⁰³ רמ"א שם. פי' דכל זה שהותר לו לאכול בסעודת הסיום, זה דוקא כשלא קיבל עליו להתענות במנחה שלפני התענית, אלא סמך על המנהג שיש נוהגין להתענות בי' ימי תשובה, דאז לא קיבל על עצמו בנדר, וממילא אם נזדמן לו בימים אלו סעודת סיום אם רצה שלא להתענות רשאי, ולכן אפילו אם לא ידע שיזמינו אותו לסעודה והתחיל להתענות, מכל מקום מותר לו לאכול בסעודת המצוה, אך אם קיבל על עצמו את התענית במנחה שלפני התענית (כמבוא' בשו"ע הלכות תענית סי' תקס"ב סעי' ה'), שעשה יותר מהמנהג צריך לקיים ולהתענות ואסור לו לאכול בסעודת המצוה. ואיירי הכא במי שאינו מתענה כל י' ימי התשובה אלא שמתענה יום או יומיים, וא"כ צריך מדינא לקבל על עצמו את התענית במנחה, ודינו כאילו מתענה באמצע השנה, שזה לא תלוי במנהג, ולכך חייב להתענות - מ"ב שם ס"ק כא'. וכתב בסוה"ד: מכל מקום נראה דבזה יכול ללוות ולפרוע תענית אחרת, דבלאו הכי יש כמה ראשונים דסבירא להו דאפילו באומר הריני מקבל להתענות למחר, יכול ללוות ולפרוע, ע"ש.

¹⁰⁴ דעת המג"א ואיזה אחרונים, דאף כשקיבל עליו במנחה, מותר כיון שקבלתו היה עבור המנהג - מ"ב שם.

¹⁰⁵ רמ"א שם.

¹⁰⁶ מ"ב שם ס"ק יח', ע"ש.

¹⁰⁷ מ"ב שם ס"ק כ' בשם המג"א. כתב המג"א (מובא שם במ"ב): וצ"ע כשמתענים כ' בסיון במלכות פולין (נוהגין להתענות ביום **כ' בסיון** בכל מלכות פולין, נהרא נהרא ופשטיה [מג"א סי' תקפ" ס"ק ח', מובא במ"ב שם ס"ק ז' - עי' בהרחבה בספרי רושמי הקורות אודות המאורעות הקשים שאירעו לעם ישראל ביום זה]. אם מותר לאכול על סעודת מצוה [דאפשר דהוא בכלל שאר תענית ציבור שאסור, כדלהלן - מ"ב שם ס"ק כ'], ע"ש במג"א מה שכתב בזה הענין. ואם אירע הסיום בא' מימי התענית בימי **השובבי"ם**, עי' בשערי תשובה סי' תרפ"ה ס"ק ב'.

¹⁰⁸ דאפש"ל שמש"כ המג"א שם זהו דוקא גבי ברית מילה ופדיון הבן שזמנם קבוע, משא"כ סיום מסכת אפשר לדחות אחר התענית. ומה גם דבגמ' שבת (שם) אמרינן 'עבידנא יומא טבא לרבנן' ולא שפיר למיעבד הכי ביום תענית ציבור, ודו"ק.

סיום בתשעת הימים

מז. הנוהגים שלא לאכול בשר ולא לשתות יין בט' הימים¹⁰⁹. ונזדמן לו סיום מסכת כראוי, ונוהג תמיד בכל סיום לעשות סעודה, מותר לאכול בשר ויין¹¹⁰. ואם לא נזדמן בלימודו לסיים, לא ימהר או יאחר הלימוד בשביל זה¹¹¹. ויש

---

¹⁰⁹ עי' שו"ע סי' תקנ"א סעי' ט', בדיעה ב'. ומ"ב ס"ק נח'.

¹¹⁰ דבכהאי גוונא לא קיבלו עלייהו – מ"ב שם ס"ק סז'.

¹¹¹ מ"ב שם ס"ק עג', בשם הא"ר. כתב בספר ערוך השולחן (סי' תקנ"א כח'): ודע שיש מניחים הסיום מסכת על ימים אלו כדי לאכול בשר, ודבר מכוער הוא. דאע"ג דבמו"ק (ט' ע"א) מוכח דמותר לשייר מקצת הגמר לסיום מצוה כדאיתא שם בבנין ביהמ"ק, ע"ש. מ"מ להניח לכתחילה בשביל אכילת בשר לא נאה ולא יאה.

חולקים¹¹². ויש שנהגו שלא לעשות סיום כלל בימים אלו¹¹³. [עייין לעיל על אלו דברים עושים סיום].

מי הם המותרים להשתתף בסעודה בתשעת הימים

¹¹² כתב בשו"ת רבי טיאה ווייל (אב"ד קרלסרווא, בנו של בעל הקרבן נתנאל. תשובה לח' – באה"ד): והעולם לא נהגו כך. וכן עשו אמו"ה הגאון מהר"י נר"ו בשבוע שחל בו תשעה באב שלמד מסכת תענית במתכוין באיזה שעות ואח"כ היה סועד בשר ויין, ואני הייתי מן הקרואים. וגם אע"פ שסיים כמה פעמים מסכתות ולא עשה סעודה, אם רוצה עכשיו לעשות סעודה נלענ"ד דשרי, דמשום דביטל מצוה זו איזה פעמים ולא יפה עשה גם עתה נאמר כן, ולא יהיה נקרא הסיום סעודת מצוה, זה אינו מן הסברא כלל. וכן ראיתי ממורי הגאון הנ"ל. דא"כ מי שלא עשה סעודה איזה פעמים למילת בניו אם אח"כ רוצה לעשות סעודת מילה לא יהיה נקרא סעודת מצוה, ע"ש. ובסידור יעב"ץ (דיני בין המצרים - יד') כתב: ואף הממהר לסיים לימוד ספר יותר מלימודו בשאר ימות השנה, לית לן בה. כי מ"מ הוא זרזו ונשכר שהקדים עצמו למצוה, בתנאי שלא יגרע מעסק הלימוד היטב כראוי להבין ולהשכיל, משא"כ בדלא ידע מאי קאמר, ע"ש. ובשו"ת אריה דבי עילאי (לרבי ארי' ליבוש, או"ח סי' יא'. י"ל בפרעמישלא בשנת תרל"ד) תמה על דברי האליהו רבא שכתב, שאם עדיין לא נזדמן בלימודו לסיים לא ימהר או יאחר הלימוד בשביל זה, והביא ראיה ממ"ק (ט' ע"א) שאמרו דבחינוך בית המקדש מותר לשייר פורתא. ובתוי"ט תענית פ"ד מ"ח מוכח דסיום מסכת שוה לחינוך בית המקדש. וגם מלשון המהר"מ מינץ נראה להתיר. לכן כתב דהאליהו רבא לא כתב כן אלא ברוצה לשנות סדר הלימוד בכדי לסיים, אבל לשייר קצת עד זמן שירצה גם האליהו רבא מודה דשרי, ע"ש. בספר דרכי חיים ושלום (סי' תרסז') כתוב, היה נוהג לעשות בימי אב סיום סיום מסכת ולאכול בשר, ואם היה אחד מאנ"ש שהיה לו סיום מסכתא ציווה לו רבינו לעשות הסיום סעודה והשתתף עמו לאכול בשר, ואמר שהמנהג כן מהצדיקים זי"ע וכו', וב-ה' אב יומא דהילולא של האר"י הקדוש זי"ע ולכבודו הי' מתענג בהזדמנות סיום ולאכול בשר ביום ההוא. וכן בערב שבת קודש היה מהדר יותר שיהיה סיום, ע"ש. ובספר כף החיים (סי' תקנ"א קסא') כתב עוד, ונראה דה"ה דמותר להקדים אם אינו משנה דרך לימודו בהבנה ובעיון ורק שמרחיב הזמן, דהיינו שהיה לומד ב' שעות ביום ועתה לומד ג' שעות כדי לסיים מוקדם. ובספר ערוך השולחן (שם) כתב, ויש שלומדים לכתחילה מסכת כדי לעשות סיום בימים אלו, ודבר זה אפשר כדאי לעשות שע"ז יעסוק בתורה.

[המנחת יצחק (בחלק י' סימן י"ט) במכתב לנכדו (באה"ד) כותב: חותני - זקנך זצ"ל היה מגדולי חסידי הגה"ק משינאוא, והיה דבוק בו בכל נימי לבבו ונפשו, והיה חותנו של הגה"צ המפול' אבדק"ק קרעניצא גאליצא (עיירה על גבול אונגריין גאליצא בין הערים קאשוי וצאנז) עיירה זו מבורכת הייתה באויר צח ובמעיינות מרפא, וע"כ היתה עיירה זו למקום נופש בימות הקיץ, ובתוך הבאים להנפש ששהו בעיר בימות הקיץ היו כמה וכמה גאונים וצדיקים כמו הגר"ז מבריסק ואביו הגר"ח זצ"ל (וברבות הימים נתיידדתי שם - לבל"ח - עם הגאון מוהרי"ד, בנם ונכדם זצ"ל) והגה"צ מבאבוב זי"ע ועוד, כמו כן מרן משינאואווא היה דרכו בקודש להיות שם בימות הקיץ ובתוכם בימי בין המצרים, והיו עמו קבוצה גדולה מחסידיו ואנ"ש גדולים בתורה ובחסידות, בימים ההם החליטו הרופאים על אכילת בשר כי זה מועיל מאד לחזק כוחות הגוף, ועקב חולשתו של מרן שינאואווא שהיה צריך לרפואה התארגנו האברכים לערוך סעודת סיום בכל יום מתשעת הימים כדי שיוכל הרה"ק לאכול סעודה של בשר (אשר כידוע מותר בסעודת מצוה), וכן היה שבכל יום עשה אחד האברכים סיום מסכת ואח"כ היסב הרה"ק לסעודת מצוה. ועי"ש].

¹¹³ ערוך השולחן שם, וז"ל: ואנחנו לא נהגנו בסיום ואפילו כשאירע סיום בימים אלו אנו מניחין הסיום עד אחר ת"ב כדי שנוכל לשמוח בשמחת הסיום לכבוד התורה כראוי.

מח. אף מי שלא למד עם המסיים¹¹⁴, אם היו הולכים ובאים גם בזמן אחר משום ריעות, מותרין להשתתף בסעודת הסיום ולאכול בשר ולשתות יין¹¹⁵. וכן כל השייכים לסעודה¹¹⁶. דהיינו כאמור כל מי שהיה הולך בזמן אחר לסעודה זו, הן מחמת קורבה או מחמת שהוא אוהבו¹¹⁷. וכן המחזיקים בידי הלומדים בממונם, וגם המשגיחים עליהם ומשרתיהם, כל אלו מותרים ואפילו יהיו רבים¹¹⁸. ומכל מקום פשוט דאם אותם הבאים מסייעין לעשות הסעודה בוודאי מותר¹¹⁹. מט. נשים¹²⁰ השייכות לסעודה במקום שדרך לזמנן לסעודה ג"כ מותר¹²¹. ואשת בעל הסעודה וכן בניו גם מותרים¹²².

נ. אמנם לזמן אחרים מלבד הנ"ל מפני הכבוד והאהבה או לאיזה תועלת שהוא, הוא איסור גמור¹²³. ויש לצמצם שלא להוסיף¹²⁴. היינו מי שלא בא מחמת קורבה או אהבת רעים, רק לאכול ולשתות, עבירה היא בידו¹²⁵.

נא. מותר לשתות כוס של ברכת המזון בסעודת סיום¹²⁶.

נב. מי ששולחין לו לביתו מסעודת סיום, אסור לו לאכול באלו הימים¹²⁷.

נג. כיון שגמר לאכול בסעודת מצוה של סיום, שוב אינו יכול לאכול אח"כ בשר ולשתות יין¹²⁸.

¹¹⁴ ע"י מש"כ לעיל בענין השמחה של המשתתף בסיום מסכתא אף שלא למד.

¹¹⁵ מ"ב סי' תקנ"א ס"ק עג'.

¹¹⁶ רמ"א סי' תקנ"א סעי' י'.

¹¹⁷ מ"ב שם ס"ק עה'.

¹¹⁸ סידור יעב"ץ, מובא בביאור הלכה שם ד"ה וסיום מסכת. ובמ"ב בס"ק עז' כתב, ואפילו כמה מנינים. אמנם בספר ערוך השולחן (סי' תקנ"א כח' – באה"ד) כתב, מיהו אין לבקש על הסיום רק ת"ח השייכים ללימוד התורה, ע"ש.

¹¹⁹ דהוא בכלל מה שאמר הגמרא (שבת שם): תיתי לי דכי מסיימי רבנן מסכת עבידנא יומא טבא לרבנן, וכמו שכתב המגן אברהם – ביאור הלכה שם.

¹²⁰ בספר מנהגים דק"ק וורמיישא (סי' רסג') כתב, שמנהגם שאין קוראין נשים לסעודת סיום גם במשך השנה.

¹²¹ מ"ב שם.

¹²² מ"ב שם.

¹²³ ביה"ל שם.

¹²⁴ רמ"א שם.

¹²⁵ מ"ב שם ס"ק עו'. ועי' בט"ז שם ס"ק יב'.

126. דלא גרע מיין שבתוך הסעודה דהותר - משנה ברורה שם ס"ק עב'.

127. מ"ב שם ס"ק עה'. עי' בשו"ת רבבות אפרים ח"ג סי' שמג'.

¹²⁸ בשו"ת ארץ צבי (סימן ע"ט) כתב: אשר העיר למה בערב פסח שעושין הבכורים סיום אוכלין אחר כך כל היום ואלו בסיום שעושין קודם ט' באב לאכול בשר אין המנהג לאכול בשר רק באותה סעודה של סיום ולא אחר כך. לכאורה צ"ע על המנהג שאוכלין הבכורים כל היום ערב פסח על סמך הסיום שעושין בבוקר דהרי בשאר תענית צבור אפילו מי שאכל פעם אחת אסור לו לאכול אחר כך כמ"ש הרשב"א (קדושין כא,ב) ובשולחן ערוך אורח חיים סי' תקס"ח ס"א, ולמה כאן מותר כל היום?

והנלענ"ד ליישב המנהג, דבכל תענית יש ב' דברים, דיש מצוה להתענות ויש איסור לאכול, ולעולם כשאכל פ"א באותו יום תו אינו מקיים מצות תענית, דכל שאכל כזית אין שם תענית עליו כמבואר בשו"ע או"ח סי' תקס"ח ס"א דאם נדר להתענות יום א' ושכח ואכל איבד תעניתו וחייב לצום יום אחר.

נד. הבא אחר שסיימו כבר את המסכת, י"א שיכול לאכול בסעודה בשר ולשתות יין¹²⁹. וי"א שאינו יכול לאכול בסעודה בשר ולשתות יין¹³⁰.

שבוע שחל בו ת"ב

נה. שבוע שחל בו תשעה באב ואירע סיום¹³¹, מותרים לאכול בסעודת המצוה בשר ולשתות יין רק למנין מצומצם¹³². מלבד הקרובים הפסולים לעדות¹³³. וי"א רק מנין מצומצם עם הקרובים¹³⁴. והשאר אוכלים מאכלי חלב. וזה אפילו בערב ת"ב מותר, ובלבד שיעשנה קודם חצות¹³⁵. וכן שלא יהיה הסעודת סיום בסעודה המפסקת¹³⁶.

ת"ב שחל בשבת

נו. חל הסיום מסכת בתשעה באב שחל בשבת, לכולי עלמא מותר לזמן כל הקרואים שירצה¹³⁷.

מוצאי ת"ב

ומה דאסור לו לאכול הלאה בתענית צבור, הטעם דאף על גב דהמצוה להתענות תו ל"מ לקיים, מ"מ אכתי איסורא רבע עליו שלא לאכול ביום התענית ואיסור זה הוא על כל כזית וכזית. וכ"ז בשאר תענית צבור שהוא לשם עינוי וסגוף, אבל תענית בכורים שהוא זכר לנס שנצול ממכת בכורים אין בזה איסור אכילה רק מצות תענית גרידא כמו מצות הדלקת נר חנוכה וד' כוסות וכדומה שהוא מצוה לפרסומי ניסא כן בזה ע"כ בזה כל שאכל פ"א הוא מעוות לא יוכל לתקון, דתו אין שם תענית עליו שוב מותר לאכול כל היום, כיון דתו ל"מ לקיים מצות תענית ע"כ כשאוכלין בבוקר ע"י סיום דתו ל"ח תענית מותר לאכול כל היום דאיסור אכילה אין בזה רק מצוה, ואם א"י לקיים המצוה מותר לאכול כנלע"ד ליישב המנהג. ולפ"ז א"ש דבסעודת סיום מס' בשבוע שחל בו ט"ב דאז אסור לאכול בשר ודומה לת"צ דאסור באכילה משום ענוי וסיגוף אף שאכל פ"א בהיתר, מ"מ בשאר היום נשאר באיסורו.

¹²⁹ שו"ת רשב"ן, תשובה קסח'. וז"ל (באה"ד): בא"ר כתב, שאם שולחו לאחד מבית הסיום בשר ויין אסור לאכול (א"ה: ע"י מש"כ לקמן בענין זה), א"כ מדבריו יש ללמוד שאם אחד בא לבית הסיום כשאוכלין ושותין שמותר לו לאכול שם, ע"ש.

¹³⁰ שו"ת רבבות אפרים, ח"ג סי' שמג'. והביא שם עוד דיעות בזה הענין, ע"ש. וע"י לקמן מש"כ בענין זה לגבי תענית בכורים בערב פסח.

¹³¹ בשו"ת נשאל דוד (לרבי דוד אופנהיים, או"ח סי' כב') נשאל, קהל שהיו לומדים בחבורה אחת ספר רב אלפס, ובחודש תמוז הגיעו סמוך לגמרה של תורה, אי מותר לשייר פאה באלפס ולסיים אחר ר"ח אב, כדי שיהא להם כהיתר לאכול בשר ולשתות יין בסעודת סיום בשבוע שחל ט"ב בתוכו, ע"ש. וע"י בשו"ת רבי טיאה ווייל שם. ובספר דרכי חיים ושלום שם.

¹³² רמ"א שם.

¹³³ מ"ב שם ס"ק עז', בשם הט"ז.

¹³⁴ שער הציון שם אות פד' מהמג"א.

¹³⁵ רמ"א שם, ומ"ב ס"ק עח'. ובספר בגדי ישע כתב, דלכתחילה בודאי יחיש וימהר לעשות קודם חצות, אבל אם נמשך הסעודה לאחר חצות אין כאן בית מיחוש, רק שלא יהיה יותר מעשרה, ואפשר דדוקא לאלו הלומדים בעצמם – שער הציון שם אות פט'.

¹³⁶ רמ"א שם.

¹³⁷ מ"ב שם ס"ק עה'.

נז. סיום מסכת במוצאי תשעה באב¹³⁸, מותרין כל הקרואים¹³⁹ לאכול
בשר ולשתות יין¹⁴⁰. גם אם מיהר לסיים המסכת¹⁴¹.

ערב פסח

נח. הבכורות מתעניין בערב פסח, זכר לנס שניצולו ממכת בכורות¹⁴². ויש
מקומות שנהגו הבכורות להקל ולאכול בסעודת מצוה, וכן נוהגין כהיום
בכמה מקומות במדינתנו להקל ולאכול אף בסעודת סיום מסכת, ואף
שהבכורים בעצמן לא למדו המסכת, מכל מקום כיון שאצל המסיים¹⁴³.
הוא סעודת מצוה מצטרפים לסעודתו. והמנהג, שמתקבצים להמסיים
קודם שסיים ומסיים לפנייהם המסכת ושומעים ומצטרפים עמו בסיומו
ואחר כך עושין סעודה¹⁴⁴. [על מה אפשר לעשות סיום בערב פסח, עי'
לעיל בריש הספר].

¹³⁸ עי' שו"ע סי' תקנ"ח סעי' א'.

¹³⁹ אפילו אלו שאינם קרובים – מ"ב שם ס"ק ב'.

¹⁴⁰ מ"ב שם, ע"ש.

¹⁴¹ ואף לשיטת הא"ר (שהבאינו לעיל) שמחמיר בזה – ספר דעת תורה סי' תקנ"ח.

¹⁴² טושו"ע סי' תע', ע"ש.

¹⁴³ עי' לעיל מש"כ בענין השמחה אף למי שלא סיים.

¹⁴⁴ מ"ב שם ס"ק י'. בשו"ת תולדות יעקב (לרבי יעקב זאב כהנא, סי' יד', י"ל בוויילנא בשנת תרס"ז –
באה"ד) כתב, איתא בטור סי' תע', הבכורות מתענים בע"פ ונובע מן מס' סופרים פ' כא' ה"ג. עי' במג"א
דבכורים יכולים לאכול על סעודת ברית מילה, ע"ש. וכן נהגו ע"פ אדונינו הגר"א ז"ל לאכול על סעודת
פדיון הבן (עי' בספר חיי אדם, כלל קכ"ט הל' יב'), אבל על סיום מסכת לא מצינו בשום מקום רמז שיוכלו
הבכורים לאכול על סעודה זו. והעולם נהגו לאכול גם על סיום מסכת אפילו כעת שרק אחד מסיים מסכת,
נאספים בכורים רבים ושומעים מהמסיים המסכת ובוה נפטרים מתעניתם. ולכאן יש לעיין מאין נובע ההיתר
הזה? ונ"ל דיש להם על מי לסמוך, דהא מבואר באו"ח סי' תקנ"א, דסיום מסכת הוה סעודת מצוה דחשיב
אותה בין מילה ופדיון הבן (עי' במג"א א' שם ס"ק לג'), והוא נובע מש"ס שבת (ק"ח ע"ב), דאמר אביי תיתי
לי דכי חזינא צורבא מרבנן דשלים מסכתא עבידנא יומא טבא לרבנן. ושנויי הוא ביור"ד סי' רמו' ברמ"א
שם (עי' בש"ך שם ס"ק כז'), וא"כ י"ל הגם דקבלו עליהם ע"פ מסכת סופרים כנ"ל (עי' תוס' פסחים קח'
ע"א ד"ה ר"ש), אבל על תנאי זה קבלו להתענות רק בעת שלא יהיה סעודת מצוה, אבל אם תהי' סעודת
מצוה לא יתענו, תהי' איזה סעודה שתהי', יהיו רשאים לאכול. דאל"כ למה מותרים לאכול בסעודת ברית
מילה ופדיון הבן, אלא ע"כ צ"ל שמתחילה קבלו אדעתא דהכי באם שיזדמן להם סעודת מצוה אזי לא יהיה
חל עליהם איסור האכילה, כן ה"נ בנ"ד. כי במס' סופרים לא הוזכר ההיתר לבכורים לא במילה ולא בפדיון,
ואפ"ה נוהגים היתר לאכול בפדיון הבן כדעת הגר"א ז"ל, ובסעודת מילה כדעת המג"א הנ"ל, ובודאי מטעם
הנ"ל דהקבלה היתה רק בלא סעודת מצוה, א"כ ה"נ דבסעודת סיום מסכת נמי מותר לאכול, ע"ש. ובספר
ערוך השולחן (סי' תע' ה') כתב, אמנם עתה זה כמה דורות שמקילים לגמרי בתענית בכורים והיינו בסיום
מסכתא, ולא לבד הלומד אלא הבכורים מתקבצים סביב המסיים ומסיימים עמו ואוכלים. ונתפשט זה בכל
המדינות, ואינו ידוע מאין להם להקל כל כך אם לא שנאמר דמפאת חלישות הדור והטורח רב בערב פסח
ואכילת המרור ג"כ אינו יפה לבריאות ולכן יחשבו את עצמם כאינם יכולים להתענות. ולפי שבגמ' לא נזכר
כלל מזה וגם בירושלמי המסקנא דא"צ להתענות ואינו אלא מנהג ע"פ מס' סופרים, לכן לא מיחו חכמי הדור
בזה וצ"ע.

נט. אם נהגו איסור בעשיית סעודת סיום לבכורים בערב פסח¹⁴⁵. וחפץ לעשות סיום צריך לעשות התרה¹⁴⁶.

¹⁴⁵ כתב בשו"ת תשובה מאהבה (לרבי אלעזר פלעקלש, תלמיד בעל הנודע ביהודה. ח"ג סי' שעו', י"ל בפראג בשנת תקס"ט): עמ"ש הש"ך (סי' רמו ס"ק כז') כשמסיים מסכתא ישייר מעט בסוף עד שעת הכושר יומא דראוי לתקן בו סעודה וכו', עכ"ל. כתבתי בס"ד בתשובה מאהבה חלק שני בגליון מגן אברהם סימן ת"ע, כשיגיע לסוף מסכתא בערב פסח והוא בכור ראוי לשייר מעט עד אחר הפסח שיהיה שעת הכושר, אבל יום התענית אינו שעת הכושר, ואצ"ל שאין לעשות סעודת סיום אפילו כשמסיים בע"פ בשביל בכורים אחרים שיאכלו אצלו. וכתבתי שמה שנכרז בחוצות על פי פקודת מ"ו הגאון נ"ע בצירוף הרבנים בית דין הגדול, מי שעושה סעודת סיום בערב פסח בין בשביל עצמו שהוא בכור מכ"ש בשביל בכורים אחרים הוא שלא על פי הוראת חכמי התורה, וגם אחרי מות מ"ו הגאון נ"ע נכרז כן על פי הרבנים בית דין הגדול (ועיין מה שכתבתי בחיבורי שם בגליון הגהות הרמ"א סימן תקנ"א סעיף י'), וכן נראה מדברי מהרי"ל בתשובה סימן קע"ב שמביאה הש"ך כאן, וז"ל: וביום שמת בו אביו ואמו דנהגו עלמא להתענות, אסור לאכול בסיום מסכת דהוי כמו דברים המותרים ואחרים נהגו בו איסור, עכ"ל. דון מיניה ק"ו הדברים, השתא יום שמת בו אביו ואמו שתענית בו אין לו יסוד ושורש בגמרא ובפוסקים הראשונים, אסור לאכול בסעודת סיום, מכ"ש תענית בכורים שמפורש במסכת סופרים, ויש ענף בירושלמי ומובא בפוסקים הראשונים שאסור לאכול הבכור בסעודת סיום, והביא ראיה מהימנא, והערני לזה שכני הקרוב עמי בן אחות חותני ה"ה הרב המאור הגדול צדיק וישר מהו' מאיר סג"ל גלוגא נ"י מקהלתינו, עכ"ל. ובשו"ת תולדות יעקב (שם – באה"ד) כתב, ובשם הגר"א ז"ל שמעתי, אבל לא על סיום מסכת, דלא המסיים מותר לאכול אם הוא בכור וכ"ש אחרים שלא יוכלו לפטור עצמם במה שהמסיים סיים מסכת, כי הלא לא יוכל להפקיע את עצמו ואיך יכול לפטור זולתו. וצ"ע מאי שנא מפדיון הבן וברית מילה, הלא סעודת ביום הזכר בש"ס (שבת שם). ובפוסקים לא נמצא חד שיאמרו דסיום מס' לא תהי' נחשבת לסעודת מצוה? וצ"ל לדעת הגר"א, דמצוה שיש לה עיקר מדאורייתא כגון סעודת מילה ופדיון הבן אז הוא פוטר התענית לבכורים, דלא העמידו דבריהם במקום מצוה, אבל היכא דאין להמצוה עיקר מה"ת כגון סיום מסכת העמידו דבריהם כנגד מצוה דדבריהם, והביא שם ראיה לדברים ע"ש. וכתב, דכ"ז לדעת הגר"א ז"ל, אבל לדידן כל המיקל לא הפסיד, וכן עמא דבר למסמך אסיום מסכת מה דאחד מסיים וכולם שומעים, ע"ש שהאריך בזה הענין. עי' בספר ליקוטי מהרי"ח, סדר הנהגת ערב פסח. וע"ע בספר מנהגי אמשטרדם (הוצאת מכון ירושלים) עמ' נ'.

ס. ערב פסח שחל בשבת, נחלקו הדיעות מתי זמן תענית בכורות¹⁴⁷. וזמן עשיית הסיום, יש אומרים שהבכור עושה סיום ביום ה'¹⁴⁸, ויש שהחמירו ועשו סיום הן ביום ה' והן ביום ו'¹⁴⁹.

סא. לכתחילה נכון שהבכור יאכל במקום הסיום¹⁵⁰. שיעור כזית¹⁵¹. וי"א ככותבת או לשותות מלא לוגמיו¹⁵².

סב. בא הבכור לאחר שכבר סיימו¹⁵³, יכול להשתתף בסעודת המצוה¹⁵⁴. ואם היה הבכור בעת הסיום ולא אכל, ואח"כ בביתו רוצה לאכול, עי' בהערה¹⁵⁵.

סג. קטן שלמד מסכתא וסיים בערב פסח, הוי כמו גדול שסיים, ופוטר את עצמו ואת אביו והאחרים מחובת תענית¹⁵⁶.

ערב שבת

¹⁴⁶ משום דהמנהג חשיב כמו נדר - משנה ברורה שם ס"ק י'. בקונטרס מנחת תודה (עמ' פב) מובא, שסיפר רבי חיים קנייבסקי שליט"א, שאחד (בכור) אמר לו, שהשנה שאין לו סיום בערב פסח חושב לצום, אז אמר לו אבל תצטרך לעשות התרת נדרים, מפני שכל שנה אתה עושה סיום והוי כמנהג טוב שנהג ג' פעמים. [דעת רבי חיים קנייבסקי שליט"א, שסיום עדיף מלצום כי הצום מנהג והסיום סעודת מצוה].
¹⁴⁷ עי' שו"ע סי' תע' סעי' ב'.

148. שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ד' סימן סט' ד', ע"ש.

149. ארחות רבינו חלק ב' ערב פסח ט', ע"ש. עי' בספר ויצבר יוסף סי' ז'. וע"ע בספר חק לישראל, דיני ער"פ שחל בשבת ה'
¹⁵⁰ שו"ת מנחת יצחק, ח"ט סי' מה'.

¹⁵¹ כי כזית מבטל התענית – ספר ארחות רבינו, ח"ב עמ' קעא', ע"ש

¹⁵² כתב בספר תשובות והנהגות (ח"א סי' ש'): נהגו שהבכורות לא מתענין כשיש סיום, אבל נהגתי להזהיר הבכור או אביו כשצריך לצום במקומו, שצריך להרבה פוסקים בסעודת מצוה כדי לבטל תענית לאכול שיעור ככותבת או לשותות מלא לוגמיו דוקא, ואם רק שותה מעט יין שרף או משהו מזונות לא ביטל בזה תענית, וצריך להמשיך לצום אחר כך אם לא שגמר עמהם כל המסכתא שאז אפילו לא אכל בסיום אוכל בביתו לבד וכמו שיבואר. ולפי זה כשמסיימים רק אחרים ולא סיים הוא, יזהר לאכול מזונות ככותבת, (זהו יותר מכזית קרוב לכביצה), ואם אי אפשר עכ"פ מלא לוגמיו יין, ע"ש. עי' בשו"ת מנח"י שם.

¹⁵³ בספר מעדני שלמה (הלכות והליכות רבי שלמה זלמן אויערבך זצ"ל) כתב: מעשה באדם אחד שהוא בכור, ונמצא במקום שאין באפשרותו להצטרף לסיום ומחמת כך מנהגו כל שנה להצטרף עמי בסיום בערב פסח, ושנה אחת אירע לו אונס שלא יכול היה להגיע ממקומו לירושלים, ושאלני אם יכול להצטרף לסיום בטלפון ועל סמך זה לאכול בערב פסח, ושאלתי את מרן זצ"ל בזה, ואמר שבשעת הדחק כגון דא שפיר יכול לסמוך על צירוף לסיום בטלפון.

¹⁵⁴ שו"ת רשב"ן (או"ח תשובה קסח). וז"ל: אחד"ש הנני להשיב לו על שאלתו שלפעמים מתרמי שביום ערב פסח באים הבכורים לסיום המסכתא אחר שכבר גמרו הסיום ויושבין ואוכלין, האם מותרים אלו לאכול שלא שמעו הסיום, ומע"כ העיר, כי אמרו, דכי חזינא לצורבא מרבנן דשלים מסכתא עבידנא **יומא טבא** (שבת קיח' ע"ב), ולא אמרו אעשה סעודה או משתה ושמחה, משמע שכל היום ליום טוב ייחשב. והנני לחזק דבריו שבדיעבד גם אלו שבאים עוד לסעודה של שמחה מותרים לאכול גם אם לא שמעו הסיום, והביא לכך ד' ראיות, ע"ש. וכ"כ בספר ארחות רבינו, ח"ב עמ' קעא'. [א"ה: אמנם מלשון המ"ב (סי' תע' ס"ק י') מבואר שצריך הבכור להיות נוכח בעת הסיום, ע"ש].

¹⁵⁵ בשו"ת רבבות אפרים או"ח סי' רצו' הביא, שנחלקו הדיעות בזה הענין, ע"ש.

156. שו"ת בצל החכמה ח"ד סי' ק'.

סד. אסור לקבוע בערב שבת סעודה ומשתה שאינו רגיל בימות החול, ואפילו היא סעודת אירוסין מפני כבוד השבת, שיכנס לשבת שהוא תאב וכל היום בכלל האיסור¹⁵⁷, וסעודה שזמנה ערב שבת כגון ברית מילה, או פדיון הבן, מותר¹⁵⁸, וכתב בביאור הלכה וה"ה¹⁵⁹ בסיום מסכתא¹⁶⁰. ויש מי שחולק¹⁶¹.

ערב ראש השנה

סה. נוהגים להתענות בערב ראש השנה¹⁶². ואם אירע סיום מסכת, י"א שיכולים לאכול בסעודת המצוה¹⁶³. ויש חולקים¹⁶⁴.

---

157. שו"ע סי' רמט' סעי' ב'.

¹⁵⁸ רמ"א שם.

159. בד"ה או. ומכל מקום לכתחילה מצוה להקדימה בשחרית משום כבוד שבת. וכמו שמבואר בסימן תרצ"ה סעי' ב' לענין סעודת פורים. ובדיעבד יכול לעשותה אפילו ממנחה ולמעלה – מ"ב שם ס"ק יג'.

160. ולכאורה דוקא אם עכשיו גמרו המסכתא, וכ"כ בפירוש בספר שמירת שבת כהלכתה, ח"ב פרק מ"ב סעי' כו'.

161. ספר קצות השולחן (לרבי חיים נאה, בדי השולחן סי' סט' ס"ק ז'). ומדייק כן מדברי תשובות מהר"מ מיניץ (חלק ב' סימן קי"ט) שכתב וזה לשונו: כשבאים לסוף מסכת ישייר מעט עד שעת הכושר יומא דראוי לתקן בו סעודה, עכ"ל. משמע דאין לעשות סעודה בערב שבת ואין זה שיהוי מצוה אם ידחנה דהא יכול ללמוד בלימוד אחר.

¹⁶² טושו"ע סי' תקפ"א, עי' הטעם בטור.

¹⁶³ מטה אפרים, אלף המגן, סי' תקפ"א ס"ק עז', בשם מורה שהורה כן, ע"ש. וכ"כ בספר ארחות רבינו, ח"ב עמ' קעא', שכך נהג בעל הקה"י ז"ל, שכל שנה בער"ה בנו רבי חיים שליט"א היה מסיים מס' קידושין, והיה שם כמה מנינים, ונתן בעל הקה"י יין ומזונות לכ"א, ע"ש. וע"ע בספר מעשה איש ח"ה עמ' כח'.

¹⁶⁴ מט"א שם, בסוה"ד.

ביום טוב

סו. מותר לעשות סעודת סיום ביום טוב¹⁶⁵, ואין בכך משום אין מערבין שמחה בשמחה¹⁶⁶. וכן אין בזה משום אין עושים מצוות חבילות¹⁶⁷.

סיום בחג הסוכות

סז. סעודת סיום בחג הסוכות, יש לעשותה בסוכה¹⁶⁹.

בחנוכה

סח. יש מי שכתב דטוב לסיים מסכתא בחנוכה¹⁷⁰.

---

¹⁶⁵ עי' בספר וילקט יוסף (לרבי יוסף הכהן שווארטץ, ז' סי' קנג'. י"ל בפאקש בשנת תרס"ה).

166. ספר קרן אורה, מועד קטן (דף ח' ע"ב), וכתב שם (באה"ד): יש לדקדק על תקנת קדמונינו לסיום התורה בשמיני עצרת ואמאי לא חששו לעירוב שמחה בשמחה דמצוה לשמוח בגמרה של תורה, ומכאן יש ללמוד דסעודה שעושין לסיום התורה מותר לעשות בחול המועד או ביום טוב, אפי' למ"ד דכל השמחות בכלל אין מערבין וכו', ע"ש. בספר פתחי תשובה (לרבי ישראל איסר אירלין, או"ח סי' תרס"ט. י"ל בוילנא בשנת תרל"ה) הקשה, לא ידעתי אמאי הניחו לכתחילה הסיום (של התורה) על יו"ט (של שמיני עצרת), והוא להיפך מהא דאמרינן בפ"ק דמס' מו"ק, גבי אין מערבין שמחה בשמחה. ויליף לה מסיום בנין בית המקדש שדחו אותו לאחר החג, ע"ש.

בשו"ת לחם שלמה, (לרבי שלמה זלמן עהרנרייך, סי' קד'. י"ל בשמלוויא בשנת תרפ"ד) כתב: ואשר חקרת בא' שעשה שם סיום מסכתא ביום א' דשבועות וקרא את אנשי המקום על קידוש וגם אותך, ונסתפקת אם מותר לעשות סעודת מצוה ביום טוב מצד אין מערבין שמחה בשמחה והבאת דברי הבאה"ט באורח חיים סימן תקמ"ו סק"ה דאף דביאר הטו"ז פסק הש"ע דסעודת ברית מילה ופדיון הבן מותר ברגל אבל ביום טוב אסור, והביא כן בשם האו"ז, הרי מבואר דאסור ביום טוב. והאריך שם בזה הענין, ולבסוף העלה: וא"כ ה"ה לסעודת סיום וכל שכן בחג השבועות דהוא יום מתן תורתנו ואנו שמחים בקבלת התורה הקדושה בודאי ראוי לעשות ולשמוח בסעודת סיום מסכתא לכבוד התורה הקדושה דיומא קגרים. ועי' מש"כ ע"ז בשו"ת מנחם משיב (לרבי מנחם מענדיל קירשבוים, ח"א סי' ד'. י"ל בלובלין בשנת תרצ"ה).

¹⁶⁷ מספרים בשם בעל ישועות יעקב זצ"ל, כי בעת שנגמר ספרו הנחמד בדפוס, עשה גם חינוך על ס"ת, ודרש לחבר תורה שבכתב עם תורה שבעל פה. וכן עשה ביום ההוא סיום הש"ס, והיה שמחה כפולה ומכופלת. ולא שייך בזה משום אין לעשות מצוות חבילות חבילות. ואין מערבין שמחה בשמחה.

¹⁶⁸ שו"ת מהרש"ם, לרבי מרדכי הכהן, אבד"ק ברעזן, ח"ו סי' ז' בד"ה ומה שחקר, ע"ש.

¹⁶⁹ ביה"ל סי' תרמ', ד"ה וסעודת, ע"ש.

¹⁷⁰ כתב בספר ויען אברהם (לרבי אברהם פלאג'י, או"ח סי' נ', י"ל באיזמיר בשנת תרמ"ו): והא שמיעא לי דלפי מה שכתב אדון עוזינו בס' מל"ח (סי' ז"ך אות סו'), סעודת חנוכה לא יקרא סעודת מצוה כי אם בדברי תורה או בשירות ותשבחות קדושות. מה טוב דכמו שמכונים השעה ערב פסח הבכורות

סיום ביום שנולד בו, וביום הבר מצוה

סט. יש מי שהיה עושה סיום על איזה מסכתא ביום שנולד בו¹⁷¹. ויש מי שכתב דללמוד מסכת ולגמור ביום הבר מצוה הוא דבר טוב¹⁷².

סיום על ספר שנלמד בסעודות

ע. טוב לייחד לו ספר¹⁷³ ללמוד ממנו באכילתו¹⁷⁴ מראשו לסופו ולא פעם בזה ופעם באחר, ומצוה גדולה לשמוח בסיום אותו ספר¹⁷⁵.

חג שמחת תורה

עא. משה תקן להם לישראל שיהו קורין בתורה בכל שבת ושבת¹⁷⁶. וחכמי הדורות שאחר משה רבינו, קבעו מנהגים איזו פרשה לקרוא בשבת זו, ואיזו בשבת אחרת, מתי להתחיל את התורה ומתי לסִימה. בדורותינו, המנהג הפשוט בכל ישראל - שמשלימים את התורה בשנה אחת¹⁷⁷, וחולקים את פרשיותיה לחמשים וארבעה סדרים, כמנין שבתות השנה שבשנה מעוברת, וקורין בכל שבת סדר אחד. ויש שקורין שני סדרים בשבת אחת, כגון בשנה פשוטה ששבתותיה הן חמשים או חמשים ואחת. וכן יוצא לקרוא שני סדרים בשבת אפילו בשנה מעוברת מפני השבתות המובלעות בחגים שאין קורין בשבתות אלה את פרשת השבוע, אלא מענין הרגל. וקורין סדר בראשית בשבת הראשונה שאחרי החג, ומסיימין את התורה, בארץ ישראל - בשמיני עצרת, ובחוץ לארץ - ביום טוב שני שנקרא 'שמחת תורה'. ועושין סעודה גדולה ושמחים ומרקדים ומפזזים ומכרכרים ומזמרים כל מיני זמירות ותשבחות לכבוד התורה.

לסעודת סיום מסכתא שיהיה זה בתוך חנוכה דהיו רוצים לבטל התורה והוא דבר בעתו שמחת התורה, ע"ש.

¹⁷¹ כתב שו"ת כתב סופר (יור"ד סי' קמח): הנה ברך לקחתי ליום מולדתי א' דר"ח אדר שהגעתי בעזה"י לשנת חמשים, והודיתי להשי"ת ברבים על שהחינו וקימנו לזמן הזה וברוך ית"ש הנותן ליעף כח ללמוד וללמד, כן יעזרני למען שמו ותורתו, עד זקנה ושיבה אל יעזבני ואל יטשני, ויהי עמי כאשר היה עם אבותינו הקדושים זצ"ל להגדיל תורה ולהאדירה, ולגדור פרצי התורה אשר רבו בעו"ה, ויציל אותנו ממוציאי דבה על תוה"ק, ועלינו יציץ נזרו, תרוממנה קרנות צדיקים. ועשיתי ביום ההוא זה היום עשה ד' לי סיום למס' פסחים, ע"ש.

¹⁷² כתב בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סי' כג'): וללמוד מסכת לגמור ביום הבר מצוה הוא דבר טוב וזה טוב להוסיף.

¹⁷³ רבי אלחנן וסרמן זצ"ל היה נוהג להגיע חמש דקות לפני התפילה והיתה לו קביעות ללימוד מיוחד באותם חמש דקות, ולעתים תכופות היה עושה סיום על מה שהספיק ללמוד בזמנים אלו. (ספר לשכנו תדרשו ח"ב עמ' כ"ז).

¹⁷⁴ עי' במשנה ברורה סימן ק"ע ס"ק א'.

¹⁷⁵ ספר יוסף אומץ סי' קל'.

¹⁷⁶ רמב"ם הלכות תפילה פרק יב'.

¹⁷⁷ רמב"ם שם פרק י"ג. עי' בפ"י תולדות אסתר על סידור המנהגים, מנהג של סוכות אות לה'.

כתב הטור בהלכות יום טוב האחרון של חג¹⁷⁸: וקורין אותו שמחת תורה לפי שמסיימין בו התורה וראוי לשמוח בסיומה ורגילין להתחיל מיד בראשית כדי שלא יהא פתחון פה לשטן לקטרג לומר כבר סיימו אותה ואינם רוצים לקרותה עוד ומרבין בפיוטים וכו'. ונוהגין באשכנז שהמסיים והמתחיל נודרין נדבות וקוראין לכל מרעיהן ועושין משתה ושמחה וי"ט לסיומה של תורה ולהתחלתה.

וכן הוא הרמ"א¹⁷⁹ בהלכות שמיני עצרת ושמחת תורה וז"ל: וקורין יום טוב האחרון 'שמחת תורה' לפי ששמחין ועושין בו סעודת משתה לגמרה של תורה¹⁸⁰. ונוהגים שהמסיים התורה (חתן תורה) והמתחיל בראשית (חתן בראשית) נודרים נדבות וקוראים לאחרים לעשות משתה¹⁸¹.

¹⁷⁸ ס' תרס"ט.

¹⁷⁹ שם.

¹⁸⁰ כתב בספר שבלי הלקט (סדר חג הסוכות – ס' שעב'): ואחר שהשלים קריאתו עד לעיני כל ישראל אינו חותם מיד, אלא עומדין כל הצבור על רגליהן, והחזן אוהז ספר תורה בזרועו ואומר [שלשה פעמים] זכינו להשלים לשלום ונוכח להתחיל ולהשלים לשלום ועונין אחריו ג' פעמים, ע"ש. כתב בשו"ת מהר"ם מיניץ (ס' פה – באה"ד): וכן אנו נהגינן דלאחר סיום הספר עונים הקהל בקול רם חזק, וטעמא של אותו מנהג, כמו שכתב אחר כל פרק או אחר סיום המסכת הדרין עלך, כלומר מאחר דסיימו הפרק או המסכת השמר לך פן תשכח את הדברים כו', חזור בהן שלא תשכח, או כמו שנהגו לומר לחזן ישר כחך, כלומר גמרת מצוותך, יהי רצון שתזכה לומר יתר מצוות, וה"נ פ' סיימת החומש יישר כחך, א"כ הקהל קוראים בקול רם שנסיים החומש, ע"ש. בספר מנהגי ארץ ישראל (הלכות שמיני עצרת ושמחת תורה – אות ח') כתב: בארץ ישראל כשמשלימין על החמישה ספרים ביום שמחת תורה אומרים "חזק", ואחר כך אומרים "הדרן עלך אורייתא קדישתא והדרך עלן אורייתא קדישתא, דעתן עלך ודעתך עלן אורייתא קדישתא לא ניתנשי מינך ולא תתנשי מינך לא בעלמא הדין ולא בעלמא דאתי", ונוהגים לומר כן שלשה פעמים ואומרים אחר זה תפילה קצרה המתחילה ויהא רעוא. ע"י בכף החיים ס' תרס"ט ו'.

¹⁸¹ הספרים הביאו את המדרש (שהבאינו בריש הספר) שלפנינו כמקור לשמחת סיום התורה, איתא במדרש רבה קהלת (מלכים א' ג' טו): **אמר רבי סימון בשם רבי שמעון בן חלפתא [משל] לבלוטוס [איש חשוב ומקורב למלך] שהי גדל בפלטיין של מלכים [והמלך העריכו עד מאוד], אמר לו המלך שאל [כל מה שהינך חפץ] מה אתן לך [מה שתחפוץ אתן לך], אמר אותן בלווטוס [בלבו], אם אני שואל [מבקש] כסף וזהב או מרגליות טובות הוא נותן לי, בגדים הוא נותן לי, אלא אני שואל [אבקש ממנו לישא את] בתו והכל ינתן לי בכלל בתו [כשאהיה חתנו], כך [היה אצל שלמה המלך], בגבעון נראה ה' אל שלמה בחלום הלילה (מלכים א' ג' ה') **ויאמר אלקים שאל מה אתן לך' אמר שלמה אם אני שואל כסף וזהב ומרגליות הוא נותן לי [זה בלבד] אלא הריני שואל את החכמה והכל בכלל, הדא הוא דכתיב [זה מה שנאמר – שם] 'ונתת לעבדך לב שומע' אמר לו הקב"ה החכמה ששאלת ולא שאלת [בקשת] לך עושר וכבוד ונפש אויבך, לפיכך החכמה והמדע נתון לך ועל ידי כן גם עושר ונכסים וכבוד אתן לך, מיד (שם טו) 'ויקץ שלמה והנה חלום' אמר רבי יצחק חלום עומד על כנו [חזיון אמת שהוא מתקיים] צפור מצויץ ויודע [בחכמתו הבינו] ויודע על מה הוא מצויץ, חמור נוהק ויודע [בחכמתו להבין] על מה הוא נוהק. מיד (שם) **ויבוא ורושלים ויעמוד לפני ה' ויעל עולות ושלמים ויעש משתה לכל עבדיו** [להודות על החכמה שניתנה לו]. אמר רבי יצחק מכאן שעושיין סעודה לגמרה של תורה [שלמד וגמר כל התורה בנתינת החכמה והמדע]. (וכן הוא במדרש שיר השירים פרשה א'. דברי המדרש הללו מובאים גם בבית יוסף ס' תרסט' בהלכות שמחת תורה)****

בספר אור זרוע (מובא בהגה' האשרי – סוף מסכת סוכה) כתב: ועושין שמחת תורה וכו' וחתני תורה רגילין לעשות בשושבינין סעודה גמורה ומזמנין את ראש הקהל ונותנין להם מאכלים טובים, ומצאתי עיקרו של מנהג במדרש בתחילת שיר השירים 'ויבא ירושלים ויעמוד לפני ארון ברית וגו', אמר רב יצחק מכאן שעושיין סעודה לגמרה של תורה.

כתב בספר שבלי הלקט (שם): ומנהג חתן תורה לעשות סעודה ושמחה ולחלק לצבור מגדים ומיני מתיקה שכך מצינו באגדה חזית ויבא שלמה ויעמד לפני ארון ברית ה' ויעל עולות ויעש שלמים ויעש משתה לכל עבדיו אמר ר' אלעזר מיכן שעושין סעודה לגומרה של תורה. ליהודים יהיה שמחה ואורה.

בספר מנהגי וורמיישא (לרבי יוזפא שמש) כתוב, אחר סעודת שחרית (בשמחת תורה), השמש, או נערו מכריז דרך הרחוב וכו' ואז חתן תורה ואוהביו וקרוביו, גם חתן בראשית ואוהביו וקרוביו, באין למקום מסויים עם נשי חתן תורה ובראשית, ועמהן פירות חשובין להעמידן על השולחן, וגם לזורקן לפני הנערים וילקטו בשמחה. גם שני גבאי צדקה באים עם פירות נאים, ומשימין על השולחן.

פעם ראתה ערילה אחת בשמחה זו וצוותה קודם מותה לתת גן אחד שהיה לה סמוך לקברות היהודים, אותו הגן יהיה ליהודים במתנה גמורה, בתנאי זה שבכל שמחת תורה יקחו הפירות של אותו הגן, וישימו על השולחן, ויזקרום לפני הנערים בשמחת תורה (מנהג זריקת פירות בשמחת תורה מוזכר כבר בספרי הראשונים) עד ביאת הגואל. וכן ראיתי בעיני, אני יוזפא הכותב ואכלתי מהפירות ההם וכו'.

החתנים והבאים עמם יושבים סביב השולחן, ובפרט הרב והרבנים האים כולם לכבוד התורה וכו', ומי שיש לו חביתי יין במרתפו מביא עמו קנקן מלא יין, והחתנים מביאים יין לרוב, אל יחסר המזג, ואוכלין מהפירות ושותין ושמחין, וע"ש עוד מה שכתב שעשו בשמחה גדולה זו. וע"ע בספרי הראשונים שמרחיבים במעלת כבודם של חתנים הללו ובחיוב לעשות סעודה 'לגמרה של תורה'.

